

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HISTORISK SAMFUND FOR SORØ AMT

Årbog 2004

ÅRBOG FOR
HISTORISK SAMFUND
FOR SORØ AMT

2004

Årbog for Historisk Samfund for Sorø Amt, bind 91

Til udgivelse af Årbog 2004 er ved redaktionens slutning

primo november 2004 ydet støtte fra:

Korsør Kommune

Slagelse Kommune

Dansk Lokalhistorisk Forening

BG Holsteinborgs gavefond

Vestsjællands Amt

Repro og tryk:

Malchow A/S, Ringsted

Jernbanevej 18-20

Tlf. 57 61 15 35

ISBN 87-91311-01-2

ISSN 0107-8151

Illustrationen på omslaget viser Haslev kommuneskole, malet 1937 af Herman Petersen (1878-1954). Lavet som bestillingsopgave til en lærerinde (som det hed dengang), der skulle gå af. (Jfr. artiklen af Preben Bækhave om Haslev-kunstneren i denne årbog).

ÅRBOG FOR HISTORISK SAMFUND FOR SORØ AMT

BIND 91

Udgivet af
HISTORISK SAMFUND FOR SORØ AMT

2004

Bestyrelsen:

Formand:
Cand. mag. Helge Torm
Munkevænget 2, II th.
4180 Sorø
Tlf. 57 82 20 15
helge.torm@mail.tele.dk

Ark. Erik Damm Andersen
Havnevej 38
4230 Skælskør
Tlf. 58 19 62 12
erik.damm.andersen@tiscali.dk

Næstformand:
Produktionsmester
Helge Jensen
Fæggangen 12, st. th.
4180 Sorø
Tlf. 57 83 22 54

Arkitekt Preben Bækhave
Parcelvej 27
4690 Haslev
Tlf. 56 31 21 99

Sekretær:
Teknisk ass. Kurt Rehder
Knivkærvej 72
4220 Korsør
Tlf. 58 38 00 31
kurt.rehder@post.tele.dk

Museumsinsp. og arkivleder
Jørgen Woetmann Andersen
Allégade 54
4690 Haslev
Tlf. 56 31 77 64

Kasserer:
Lektor Jørgen From Andersen
Suserupvej 55, Broby
4180 Sorø
Tlf. 57 64 83 62
bgsbroby@inet.uni2.dk

Ekspedition af årbogen og medlemskab af Samfundet:

Broby gamle Skole,
Suserupvej 55, Broby, 4180 Sorø.
Tlf. 57 64 83 62.

Kontingentforhøjelse

På grund af regeringens fjernelse af portotilskud så generalforsamlingen 2004 sig nødsaget til at hæve kontingentet til kr. 150 årligt pr. husstand.

Bøger til anmeldelse

Bøger o.l., som ønskes omtalt i vores årbog, bedes sendt til redaktionsudvalget

Årbogens redaktion:

Redaktionsudvalget udgøres af:
Kurt Rehder, Helge Jensen og Helge Torm.
Ansvarshavende: Helge Torm

Artikler med ny viden om eller nye tolkninger af historiske forhold i Sydvestsjælland til optagelse i Årbog 2005 sendes til den ansvarshavende redaktør senest d. 31. marts 2005, helst på diskette eller som vedhæftet fil. Forslag til illustrationer er velkomne.

I tilfælde af stofrigelighed kan redaktionen prioritere rækkefølgen og udskyde manuskripter til et efterfølgende år.

Indhold

Forord	7
<i>Af Helge Torm</i>	
Rasmus Sørensen, Rasmus Ottesen og den religiøse vækkelse i Sorø Amt 1829-40	9
<i>Af Joan Kobæk Trabjerg</i>	
Af Alstedgårds historie	42
<i>Af Helge Jensen</i>	
Haslev-maleren Herman Nicolaj Petersen, som han endnu huskes	58
<i>Af Preben Bækhave</i>	
Bestyrelsens årsberetning for 2003	71
Lokalhistorisk litteratur 2003-2004	73
<i>v/medlemmer af bestyrelsen</i>	
Regnskab for 2003	77
Nye medlemmer	78

Forord

Af Helge Torm

Lokalhistorie dyrkes ikke bare lokalt. Den kan også udmærket dyrkes på vore universiteter - og bliver det heldigvis også.

Det var vist i et nyligt nummer af "Journalen", lokalarkivernes landsblad, at det stod, at man skulle være opmærksom på de historiske universitetsspecialer, for her kunne der gemme sig lokalhistoriske afhandlinger.

Den første artikel i årbogen for i år er et eksempel på netop dette, og så skal vi være taknemlige for, at det var den historiestuderendes vejleder, som mente, at elevens arbejde kunne være af interesse for vores årbog, og at forfatteren derpå kontaktede årbogsredaktionen. Det skete allerede i 2002, men afhandlingens længde gjorde, at der først nu er blevet plads til den.

Joan Kobæk Trabjergs speciale om vækkelsesbevægelsen 1829-40 i Sorø Amt er endda i sin oprindelige version meget længere, men er blevet revideret og afkortet til vores formål.

Det er ikke, fordi Historisk Samfund

for Sorø Amt ikke tidligere har beskæftiget med denne vækkelsesbevægelse. Tværtimod. Allerede i 1917 bragtes i årbogen dengang en artikel med relation til dette emne, og sidenhen er med visse års mellemrum bragt nye artikler i vore årbøger om samme emne.

Man kunne måske spørge, om der snart kan skrives noget som helst nyt om emnet. Overset kildemateriale kombineret med nye vinkler på emnet kan imidlertid vende op og ned på nogen af aspekterne, og det ikke bare i detaljen. Netop Joan Kobæk Trabjergs studier har vist nødvendigheden af at revidere ellers sejlivede opfattelser.

De øvrige to artikler i Årbog 2004 er leveret af medlemmer af vores egen bestyrelse. Det drejer sig dels om Helge Jensen, som tidligere har skrevet i årbogen, dels om Preben Bækhave, som hermed får sin debut i denne sammenhæng.

Helge Jensen, gammel Alsted-dreng, skriver om den øst for Alsted kirke liggende gård Alstedgård og dens historie i de sidste henvend 270 år. Fra

at være en almindelig fæstegård under Sorø Akademi blev stedet i 1800-tallet en fornem proprietærgård med et forøget jordtilliggende,

Det usædvanligt smukke stuehus, der blev bygget i 1840, er bevaret til i dag og undergår iøvrigt i disse måneder en nænsom standsættelse, mens meget andet er forandret i tidens løb.

Det er brugerne og bygningerne, der er i focus i Helge Jensens artikel, og netop denne form for ejendoms historie burde der kunne laves flere af i vores område. Der er flere historiske gårde, som det kunne være interessant at få offentliggjort artikler om i årbogen!

Med Bækhaves artikel kommer vi til den sydøstlige del af vores område: Haslev. Der er tale om erindringer om maleren Herman Petersen, der døde i 1954. Bækhave fortæller dels ud fra egne oplevelser omkring maleren, dels ud fra andres viden samt på grundlag af materiale på det lokalhistoriske arkiv i Haslev.

Herman Petersen kan betegnes som en af de mange mere eller mindre selvlærte kunstmalere, som vel tidligere fandtes i større omfang end i dag i de danske provinsbyer, og som måske ikke er optaget i Weilbachs Kunstnerleksikon, men som har produceret billeder, der har stor lokalhistorisk værdi i dag, idet de gengiver motiver, som enten ikke findes mere

eller er meget forandrede. Med andre ord: billederne har topografisk værdi. Andre må udtale sig om den kunstneriske værdi.

Desværre kan vi ikke gengive billeder i farver i årbogen, men det var for fristende ikke at bruge Herman Petersens meget tidstypiske og koloristiske maleri fra 1937 af kommuneskolen i Haslev til omslaget!

Vel er der ikke så mange sider i årbogen i år, men det er som bekendt ikke kvantiteten, men kvaliteten, det kommer an på, og mon ikke læserne vil give redaktionen ret i, at den side af sagen er i orden?

Samtidig kan vi glæde os over mange særlige tilskud til årbogens udgivelse i år (se bagsiden af smudsbladet). Det luner - og det opmuntrer.

Næste år vil årbogen komme til at stå i H. C. Andersens tegn. Begrundelse er vel overflødig. Tiden vil vise, om bogen udelukkende vil have HCA-stof, men så meget som han opholdt sig i Sorø Amt (som området jo faktisk hed på hans tid) og blev påvirket af besøgene, så kunne der nok samles nok stof sammen af den art, også uden at der koges suppe på en gammel pølsepind. Det skal dog ikke afholde nogen fra at sende bidrag af anden art frem til redaktionsudvalget.

God læselyst!

Rasmus Sørensen, Rasmus Ottesen og den religiøse vækkelse i Sorø Amt 1829-40¹⁾

Af Joan Kobæk Trabjerg

Baggrunden for artiklen

Denne artikel lægger hovedvægten på de to almueledere Rasmus Sørensen og Rasmus Ottesens betydning for den religiøse vækkelse i Sorø Amt i perioden 1829-40. I 1950'erne og 1960'erne blev vækkelserne i 1800-tallet - herunder også vækkelsen i Sorø Amt - nøje afdækket. Efter nogle stille år er studiet af vækkelsesbevægelserne i Danmark - og i Norden i øvrigt - igen blevet genstand for en stigende interesse. De nye synspunkter, der er fremkommet indenfor vækkelsesforskningen, medfører, at det nu igen er aktuelt at kigge nærmere på vækkelsen i Sorø Amt, og den helt særlige måde vækkelsen udviklede sig på der.

De generelle forhold

Jeg vil indledningsvis komme ind på nogle af de mere overordnede forhold, der karakteriserede det danske rige i den periode, som denne artikel omhandler.

Danmark var omkring 1830 et udpræget landbrugssamfund. Ca. 75% af befolkningen levede på landet, og størstedelen af landbefolkning-

gen var beskæftiget ved landbruget. Med landboreformerne i slutningen af 1700-tallet, udskiftningen og godsejernes bortsalg af fæstegods til selveje var den selvstændige gårdmand opstået som en betydningsfuld social gruppe. Selvom der stadig var mange fæstebønder, sad gårdmændene snart på 75% af den dyrkbare jord. Overfor godsejerne og gårdmændene udgjorde husmændene og landarbejderne den sidste og fattigste del af landbefolkningen.

De økonomiske forhold i perioden 1829-40 var gunstige. Stigende kornpriser fra ca. 1830 lagde kimen til en velstandsperiode, som kom hele samfundet - dog især selvejer-gårdmændene - til gode.

Af særlig betydning for denne artikels emne er, at virkningen af de initiativer til forbedring af almueskolevæsenet, der blev iværksat under pietismen og oplysningstiden i 1700-tallet samt ved skolereformen i 1814, var blevet mærkbare i 1830'erne. Disse forbedringer betød, at en betydelig del af den befolkningsgruppe, der stadig blev kaldt almue,

var blevet i stand til at læse og skrive.

Styreformen var - siden 1660 - ene-vældigt monarkisk. Kongen var samfundets og kirkens øverste leder. Kirken var en del af staten, og det var i princippet ikke muligt for kongens undersåtter at træde ud af den luthersk-evangeliske statskirke.

Gudelige forsamlinger i 1700-tallet

Statskirken var dog allerede i 1700-tallet blevet udfordret af pietistiske og herrnhutiske konventikler eller gudelige forsamlinger.

Fra 1720'erne og frem rejste herrnhutiske udsendinge rundt i store dele af Europa - herunder også i Danmark - hvor de med succes afholdt gudelige forsamlinger for interesserede tilhørere. Som et udslag af den tolerance, der fulgte med oplysningstiden, tildelte staten i 1772 herrnhuterne deres egen koloni, Christiansfeld, i Sønderjylland og hermed havde lægmandsvækkelsens inspiratorer fået en særstilling og fundet vej til legalt at påvirke bevidstheden hos i hvert fald dele af almenen.

De pietistiske forsamlinger blomstrede især i 1730'erne, hvor kongen (Christian den 6., regent 1730-46) og store dele af gejstligheden, men ikke det teologiske fakultet, forsøgte af fremme det pietistiske røre. Stik imod hensigten udviklede nogle af de pietistiske forsamlinger sig dog i en ikke-kirkelig retning, hvor

en del endog ønskede at træde ud af statskirken. På denne baggrund nedsatte kongen et udvalg, som skulle udarbejde nærmere retningslinier for, hvordan de gudelige forsamlinger skulle afholdes. Dette arbejde resulterede i den såkaldte Konventikelplakat fra 1741. De sytten påbud i Konventikel-plakaten²¹ kan inddeles i to grupperinger.

Den ene gruppe påbud omhandler forskrifterne for, hvordan selve konventiklerne burde foregå: Den lokale præst skulle have besked om og selv - eller ved stedfortræder - være til stede ved forsamlingen. Det var deltagerne tilladt at tale, men ikke at diskutere. Forsamlingerne måtte ikke være større, end hvad en bondestue kunne rumme, og de skulle foregå om dagen. Det var ikke tilladt for lægfolk selv at forkynde eller at fremkomme med nedsættende kommentarer om sin næste eller præsten.

Den anden gruppe bestemmelser omhandler påbud, der skulle sikre, at samfundsordenen som helhed ikke blev forstyrret af forsamlingerne: Afholdelse af forsamlinger måtte ikke ske på bekostning af deltagelse i den regulære kirkegang, ligesom deltagelse i konventikler ikke måtte gå ud over deltagerens arbejdsmæssige pligter eller sætte dem i et modsætningsforhold til deres familie eller arbejdsgiver. Præsten skulle kun deltage i forsamlingerne i det omfang, det ikke gik ud over hans andre embedsforpligtelser. Folk, der ikke selv deltog i for-

samlingerne, skulle undlade at forstyrre og chikanere forsamlingerne, men havde på den anden side pligt til at anmelde det, hvis de mente, at der foregik noget forargeligt ved forsamlingerne. Konventikelplakatens krav om, at præsternes evne til at opfylde sognets religiøse behov nøje skulle overvåges, var ment forebyggende med henblik på at undgå, at sognebørnenes trang til at deltage i forsamlinger tog overhånd. Det var til en vis grad tilladt at opsøge en anden præst end sognepræsten, hvis en troende havde større tillid til ham, men det blev ikke anset for hensigtsmæssigt, hvis han boede for langt væk. For meget rejseri ville nemlig medføre unødige uorden. Af samme årsag var det heller ikke tilladt selvbestaltede forkyndere at rejse rundt.

Det var et almindeligt træk ved forsamlingerne i 1700-tallet, at lægfolk nok deltog, men normalt under ledelse af præster eller herrnhutiske udsendinge. I 1800-tallet tog lægfolkene derimod selv initiativet til at afholde forsamlinger og foranstalte en mere folkelig vækkelse. Myndighedernes middel til at kontrollere lægmandsforsamlingerne var - som i 1700-tallet - Konventikelplakaten. Imidlertid var situationen i 1800-tallet en ganske anden end i 1700-tallet, og som det vil fremgå af det følgende, var myndighederne langt fra konsekvente med at håndhæve Konventikelplakaten bl.a. overfor de vakte lægfolk i Sorø Amt.

Baggrunden for vækkelsens fremkomst i Sorø Amt

Lægmandsvækkelsen i Sorø Amt blussede op i slutningen af 1820-erne. Forud herfor havde lægmandsvækkelsen allerede i 1790-erne holdt sit indtog på Vejle-Horsens egnen, hvor de vakte fandt sammen i en gruppering, der snart kaldtes "De stærke jyder", og i starten af 1820-erne kom vækkelsen også til Fyn, hvor den såkaldte "Kertemindebevægelse" hurtigt fik mange tilhængere. Fra Fyn bredte vækkelsen sig også snart efter til Langeland.

Fælles for disse folkelige vækkelsers religiøse retning var, at de alle søgte tilbage til den gammeldags kristendom fra før oplysningstiden og dens religiøse tendens kendt som "rationalismen"³⁾, dvs. disse troende holdt sig til den ortodokse lutherdom, pietismen og herrnhutismen. Vækkelserne opstod således ud af et modsætningsforhold til rationalismen. Et andet fællestræk var, at de vakte som følge af deres religiøse selvforståelse og ud fra Biblens ord om den modstand, de sande troende måtte forvente, mente, at de nærmest *skulle* stå i modsætningsforhold til det omgivende samfund. For De stærke jyder og Kertemindebevægelsen blev modsætningsforholdet tydeligt demonstreret, da de mødte stor modstand fra de lokale præster og fra mange af egnens beboere over deres forsamlinger.

I Sorø Amt var situationen imidlertid fra begyndelsen ganske anderledes. Her beskyttede mange af præsterne de vakte lægfolks forsamlinger, og disse præster vil i forlængelse af traditionen i det følgende blive betegnet som "De troende præster". Samarbejdet mellem De troende præster og R. Sørensen, R. Ottesen og deres støtter - også kaldet "Degnekristne" - skulle dog vise sig at være uholdbart. I den tidligere forskning er dette modsætningsforhold blevet forklaret med, at der grundet sociale modsætninger mellem lægfolkene og præsterne, udspandt sig en standskamp mellem disse to parter.⁴⁾ Denne forklaring forekommer ikke at være udtømmende. Meget tyder på, at modsætningsforholdet mellem De degnekristne og De troende præster snarere havde sin rod i personlighedsmæssige og religiøse forhold. De vaktes religiøse selvforståelse bød dem, som nævnt, at være i opposition til samfundet. Da præsterne i Sorø Amt ikke modarbejdede eller forfulgte de vakte lægfolk, måtte de vakte lægfolk selv optræppe konflikterne med præsterne for at demonstrere, at de var de sande, forfulgte kristne. R. Sørensen og R. Ottesens personligheder spillede ligeledes en vigtig rolle. R. Sørensen og R. Ottesen var et par meget selvbevidste herrer og ville gerne fremstå som ledere af lægmandsvækkelsen. Derfor indtager disse to markante personligheder hovedrollerne i beretningen om vækkelsens historie i Sorø Amt i 1830'erne.

Vækkelseslederne

Rasmus Ottesen stammede fra en fattig husmandsfamilie på Fyn. Han ernærede sig en tid som tjenestekarl, og det var antageligt en arbejdsulykke i 1822, der var anledning til hans religiøse omvendelse. Efter omvendelsen tyder meget på, at R. Ottesen fremstod som en markant skikkelse i den fynske opvækelse. I hvert fald blev han i 1824 tiltalt og dømt til at betale en bøde for at have afholdt gudelige forsamlinger, og i 1825 udgav han skriftet "*Mine Tanker i enkelte Ting fremsatte paa det enfoldigste*", hvor han redegjorde for sin kristendomsforståelse, ligesom han også offentligt stod frem og forsvarede de vakte fynske lægfolk.⁵⁾ Da Rasmus Ottesen i 1829 af grev Frederik Adolph Holstein af Holsteinborg fik en gård i fæste i Venslev i Vester Flakkebjerg Herred, begyndte han snart at afholde gudelige forsamlinger.

Med tiden blev også Rasmus Sørensen involveret i vækkelsesarbejdet, og han blev i høj grad vækkelsens selvbestaltede talsmand. R. Sørensen var ud af en gårdmandsfamilie i Jelling og havde gennemgået en læreruddannelse på seminariet Vesterborg på Lolland, hvor et religiøst og oplysningsvenligt engagement herskede.⁶⁾ R. Sørensen var blevet personligt omvendt efter at have læst Grundtvigs skrifter i 1820-21, og ligesom R. Ottesen var det på grund af kontakten til grev Holstein, at han og hans familie i 1827 flyttede til Venslev.⁷⁾

Fælles for de to vækkelsesledere var, at de ønskede at flytte til grevskabet Holsteinborg på grund af deres kontakt til grev Holstein, som var kendt for at have en pietistisk kristendomsforståelse samtidig med, at han - påvirket af oplysningstiden - arbejdede for at forbedre de åndelige og sociale vilkår for almuen. Grevnen bestræbte sig desuden på at besætte de præste- og lærerembeder, han havde kaldsret til, med præster og lærere med det samme positive syn som han selv på troen og almuen. Dette bevirkede, at der i området omkring grevskabet Holsteinborg var mange præster, der havde forståelse for vakte lægfolks behov for forsamlinger, og som gerne selv deltog eller var behjælpelig med afholdelse af gudelige forsamlinger.⁸¹⁾

Den kirkelige og mæcenmæssige forudsætning for at danne og udfolde en folkelig religiøs vækkelse i Sorø Amt må således anses for skabt af grev Holstein og de lærere og præster, han kaldte til de steder, hvor han havde kaldsret. Udgangspunktet for lægfolkenes afholdelse af gudelige forsamlinger var således i store dele af Sorø Amt - sammenlignet med Kertemindebevægelsen og De stærke jyder - godt.

De første forsamlinger 1829-32 i Venslev og Bisserup

Oplysningerne om de første forsamlinger beror i hovedsagen på de informationer, R. Ottesen nedskrev i en beretning, som R. Sørensen sendte i et samtidigt brev af 9. okto-

Rasmus Ottesen (1803-1862). Bonde og vækkelsesleder i Sorø Amt fra 1829-41. Derefter nogle år i Jylland, men død som kanalbetjent i Esrom.

ber 1834 til cand. theol. og redaktør J. C. Lindberg. J. C. Lindberg (1797-1857) udgav fra 1833 tidsskriftet "Nordisk Kirke-Tidende", hvori R. Ottesens beretning skulle optrykkes. Lindberg kom via sit tidsskrift til at fungere som bindeled mellem de vakte kredse i hele landet og var i mange henseender de vakte lægfolks forbillede,⁸²⁾ ligesom tidsskriftet også formidlede viden og kontakt til de yngre teologer af grundtvigsk observans.

Den religiøse vækkelse bredte sig til flere egne af Sorø Amt, men i det følgende vil der blive fokuseret på vækkelsen i Vester Flakkebjerg og

Slagelse Herreder, da det var i disse områder, R. Sørensen og R. Ottesen primært virkede.

De gudelige forsamlinger startede i Venslev i Vester Flakkebjerg Herred kort tid efter, at R. Ottesen var flyttet dertil i 1829. R. Ottesen fremhævede selv, at folk kom spontant og uopfordret til hans husandagter, og han fremstillede sig selv som en uskyldig prædikant, der blot opfyldte deltagernes krav om gudelig tale. Ved at understrege dette foregreb R. Ottesen eventuelle indvendinger mod, at han ikke anmeldte forsamlingen til præsten. Antallet af deltagere i R. Ottesens forsamlinger voksede hurtigt, hvilket vel dels kan skyldes folks naturlige nysgerrighed overfor det nye og nytillflyttere, dels at der var flyttet en del vakte fynboer til området, som kan have berettet om R. Ottesens dygtighed som religiøs taler i de fynske forsamlinger. En gruppe vakte fra Bisserup begyndte at deltage i forsamlingerne, og snart blev der afholdt forsamlinger hver anden søndag hos R. Ottesen i Venslev og hver anden søndag i Bisserup. Med denne formalisering af forsamlingerne kunne det spontane fremmøde ikke længere anvendes som undskyldning for ikke at anmelde forsamlingerne for sognepræsten, sådan som Konventikelplakaten af 1741 foreskrev.

På trods af, at forsamlingerne egentlig var ulovlige, fik de lov til at fortsætte indtil påsken 1830, hvor grevskabets læge, J. F. D. Schmiegelow overværede en forsamling, som

R. Ottesen afholdt hos en syg mand. R. Ottesen gjorde sig ved denne forsamling skyldig i brud på to forskrifter i Konventikelplakaten, der indebar, at højst tre, der ikke boede i huset, måtte deltage i en husandagt, og at præsten skulle informeres om en sådan forsamling. Lægen indgav en klage over R. Ottesen til provsten, og R. Ottesen blev kaldt til grev Holstein, som advarede ham imod at prædike i forsamlingerne. Lægens klage fik dog ikke videre følger for de vakte, og Lindberg fremhævede i *Nordisk Kirke-Tidende for Aaret 1835* spalte 22, at hvis det var kommet så vidt, at myndighederne ville gribe ind, ville grev Holstein have støttet de vakte. Det er dog mere sandsynligt, at det netop var fordi greven greb ind og kom med en venlig henstilling til R. Ottesen, at myndighederne valgte ikke at forfølge sagen nærmere.

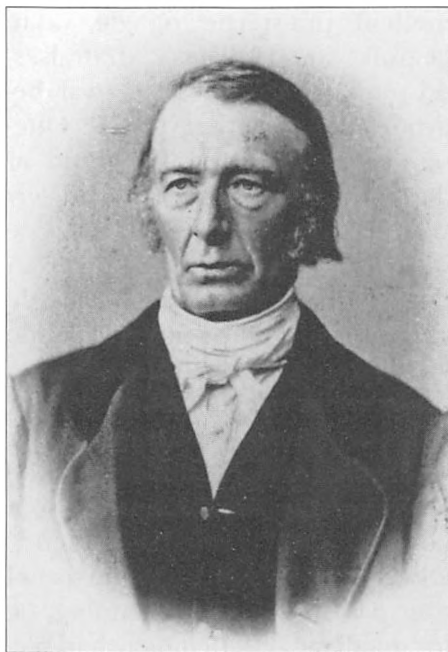
Sognepræsten i Venslev, pastor J. A. L. Holm (1797-1861) var positivt indstillet over for det gudelige lægmandsrøre, men han blev betænkelig, da der i 1831 skulle afholdes bryllupsfest mellem to af de vakte lægfolk. Derfor indkaldte han R. Ottesen til en samtale før brylluppet, hvor han bad R. Ottesen om at sørge for, at der ved brylluppet ikke blev holdt lange bønner og taler. Pastor Holm forsøgte altså - ligesom grev Holstein - via en konstruktiv dialog at formå de vakte lægfolk til at nedtone de aktiviteter, der kunne virke anstødelige på øvrigheden. Alligevel forekommer det som om, at R. Ottesen blev stødt

over præstens henstilling, og han fremhæver nærmest hoverende i brevet af 9. oktober 1834 til Lindberg, at hans egen tavshed blot virkede fremmede på de vakte bryllupsgæsters trang til at tale om gudelige forhold.

Den umiddelbare konsekvens af pastor Holms henstilling var, at R. Ottesen og R. Sørensen besluttede sig for at anmelde forsamlingerne til Pastor Holm, som gav tilladelse hertil under forudsætning af, at Konventikelplakaten af 1741 blev overholdt.

Lindberg berettede skråsikkert i *Nordisk Kirke-Tidende for Aaret 1835* spalte 23, at forsamlingerne på grevskabet fra den tid af var lovlige. Meget tyder dog på, at de faktiske forhold ikke helt modsvarede Lindbergs påstand. R. Ottesen lagde i brevet af 9. oktober 1834 til Lindberg ikke skjul på, at R. Sørensen ved forsamlingerne udlagde et tekststykke fra Biblen, dvs. han fortolkede stykket og afholdt dermed en slags prædiken. Hertil kommer, at deltagerne i forsamlingerne indbyrdes diskuterede tekststykket, så der var tale om mindst to brud på Konventikelplakaten.

I sommeren 1832 blev pastor Holm pålagt af de verdslige myndigheder at undersøge, hvad der foregik ved forsamlingerne. Holm overværede nogle af forsamlingerne og ifølge hans indberetning af 26. juni 1832 fandt han ikke, at der foregik noget, som stred mod Guds ord eller Kon-

Rasmus Sørensen (1799-1865). Lærer i Venslev fra 1827-44 - og vækkelsesleder. Stifter af højskolen i Uldum i 1849. Udvandret 1852, men død i Danmark.

ventikelplakaten. Pastor Holm valgte dog igen at komme med en mundtlig henstilling til R. Ottesen om ikke at holde for lange bønner og taler, da det var dette, de verdslige myndigheder var bekymrede for. R. Ottesen reagerede ved at blive stødt over, at folk, som ikke kendte til forsamlingerne, skulle diktere, hvad der foregik i dem, og han erklærede i brevet til Lindberg den 9. oktober 1834, at han kun ville rette sig efter Guds ord.

I forsøg på at forklare R. Ottesens stridbare reaktion over de velmente henvisninger, han havde fået både af pastor Holm og grev Holstein, er det vigtigt at erindre, at forholdet

mellem præsterne og de vakte lægfolk på brevets affattelsestidspunkt - oktober 1834 - var begyndt at blive dårligt, idet R. Ottesen og R. Sørensen på grund af deres voksende selvbevidsthed selv ville have æren for den religiøse vækkelse. R. Ottesens reaktion kan dog yderligere forklares ud fra de vaktens selvopfattelse som de sande kristne, der blev forfulgt for deres tros skyld og derfor som bevis for troens lidelse i verden helst skulle være i opposition til det bestående samfund, der accepterede folk, som kun var kristne af navn i kirken.¹⁰⁾ Også R. Sørensen blev fortørnet over pastor Holms indblanding, og foranlediget af dette udgav han pjecen *“Et Ord om gudelige Forsamlinger, som holdes uden for den offentlige Guds-tjeneste”*. Heri beskrev han, hvordan de sande troende altid var blevet forfulgt, og hvordan forfølgelsen af de vakte havde styrket vækkelsen. For R. Ottesen og R. Sørensen var det altså en del af deres historisk-religiøse selvforståelse at være i opposition til samfundet og at skulle betale en pris for denne opposition.

Imidlertid blev de vakte lægfolk *ikke* forfulgt af myndighederne i de første år på trods af, at de gjorde sig skyldige i flere brud på Konventikelplakaten. Dette skyldtes præstens og grevens forsøg på via dialog at minde de vakte lægfolk om ikke unødigt at pådrage sig myndighedernes mishag.

Forsamlinger i Slagelse og Skafterup

Kort efter årsskiftet 1832 havde de vakte af landalmuen på grevskabet Holsteinborg stiftet bekendtskab med en gruppe vakte lægfolk fra købstaden Slagelse, som de herefter jævnligt holdt forsamlinger med. Forsamlingerne i Slagelse blev ledet af snedkermester P. H. Thers (1805-40) og gravør og guldsmed P. C. Mønster (1787-1870), som i 1831 flyttede til Slagelse. I Slagelse blev de vakte mødt med mishag fra de ikke-omvendte indbyggere. Værst gik det gravør Mønster, der tidligere havde været tilhænger af rationalismen. Forargelsen over hans omvendelse var så stor, at de uomvendte indbyggere i Slagelse ikke længere ville handle med ham, og han mistede sin forretning. Thers og hans familie flyttede ind hos familien Mønster, således at begge familier kunne klare sig.¹¹⁾ Denne episode illustrerer, at religiøse tilhørsforhold kunne have alvorlige sociale og økonomiske konsekvenser. Det forekom jævnligt, at de vakte blev chikaneret af de ikke-omvendte, hvilket især havde været et problem for de vakte lægfolk i Kerteminde.¹²⁾ De uomvendtes adfærd kan forklares, hvis man betragter de vakte som en religiøs minoritetsgruppe, hvis fællesskab var ideologisk betinget og stærkt. Overgangen til det nye religiøse fællesskab indebar et brud med landsbysamfundets og lillebyens kulturelle enhed og var ofte fulgt af en åben fordømmelse af f.eks. almuens alkoholbaserede festkultur, dans og kortspil. Dette med-

førte sociale og økonomiske sanktioner fra de uomvendte, der ikke med urette følte sig set ned på af "de hellige".¹³⁾

På denne baggrund forekommer det troværdigt, at det var på grund af ondsindede rygter - som Mønster selv hævdede¹⁴⁾ - at politimesteren i Slagelse i påsken 1832 greb ind overfor en forsamling i Thers' og Mønsters fælles hjem. Politimesteren fandt, at der var sket et brud på Konventikelplakaten, da flere end tre personer, der ikke boede i huset, havde deltaget i forsamlingen, og da forsamlingen foregik om aftenen og ikke var anmeldt for præsten. Politimesteren anmeldte derfor Mønster m. fl. for amtmanden, som igen indberettede sagen for Danske Kancelli. Kancelliet henstillede til politimesteren at holde opsyn med forsamlingerne, men forlangte intet retsligt efterspil på trods af de åbenlyse brud på Konventikelplakaten.

Samtidig med begivenhederne i Slagelse begyndte skolelærer P. Christiansen (1794-1834) - som i 1831 blev kaldet til Skafterup af grev Holstein - at afholde forsamlinger.¹⁵⁾ En gruppe vakte fra Bisserup deltog i påsken 1832, og fremover holdt de vakte fra Skafterup og de vakte fra Bisserup forsamlinger sammen. Der var nu kontakt mellem de vakte i Skafterup, Bisserup, Venslev og Slagelse, og dermed var der tale om en hel vækkelsesbevægelse.

Skolelærer Christiansen afholdt forsamlingerne på skolen, hvilket

pastor C. S. Tryde (1790-1863) ikke fandt passende. Han bad derfor Christiansen om at holde forsamlingerne hjemme hos sig selv og - ifølge R. Ottesen - overøste Tryde provsten og biskoppen med klager over Christiansens forsamlinger, ligesom Tryde skulle have prædiket indlædt og med stor lidenskab mod Christiansen og de andre opvakte.¹⁶⁾

En nærmere gennemgang af kilderne i Sjællands stifts bispearkiv viser dog, at Tryde kun havde sendt én uopfordret indberetning til bispen om forsamlingerne. Af denne indberetning fremgik det, at Tryde søgte biskoppens accept af, at han forbød de vakte at samles i skolen, der var en offentlig institution underordnet præstens tilsyn efter 1814-skoleloven. Tryde betragtede forsamlingerne som harmløse, og han ville gerne selv deltage i dem. Hans indstilling var nemlig, at de *gejstlige* myndigheder skulle holde opsyn med forsamlingerne, mens han kraftigt frarådede indgreb fra de verdslige myndigheder. Tryde gengav også de rygter, der verserede om de vakte. Det forlød, at der blev prædiket ved forsamlingerne, og at de vakte skulle iføre sig en slags ornat og kysse hinanden på hånd og mund. Disse rygter tog Tryde dog afstand fra, ligesom han i skriveisen løbende tog forbehold, da han ikke havde indgående kendskab til forsamlingerne. Tryde omtalte de vakte rosende: De gik hyppigt i kirke og bandede ikke. Men han medtog også sine mere negative indtryk: De vakte lod gerne

personer med et tvivlsomt ry delta-ge, de havde en alt for entydig opfattelse af kristendommen, og de trak sig tilbage fra verden for ikke at skulle omgås syndere.¹⁷⁾

Trydes beskrivelse af forholdene i forsamlingerne må siges at være ret nuanceret. R. Ottesens postulat om, at de vakte blev forfulgt af pastor Tryde, er i den tidligere forskning blevet godtaget,¹⁸⁾ men den er ikke holdbar ved en nærmere efterprø-ving. R. Ottesen har tydeligvis over-drevet pastor Trydes "forfølgelse". Dette kan forklares med de vaktes selvopfattelse, som indebar, at de vakte - som de eneste sande kristne - dels skulle være i opposition til det omgivende samfund, dels helst skulle forfølges af dette. Konflikten mellem pastor Tryde og de vakte lægfolk blev løst ved, at grev Holstein - atter engang - lagde sig imel-lem og lånte de vakte Bisserup hjæl-peskole til deres forsamlinger.

Al den uro, som fulgte af de ovenfor omtalte forsamlinger, medførte, at myndighederne i sommeren 1832 iværksatte en undersøgelse af for-samlingerne. Konklusionen på den-ne undersøgelse blev, at Dansk Kancelli bad biskop P. E. Müller (1776-1834) om at appellere til provsterne om at indskærpe overfor sognepræsterne, at de skulle holde jævnlige opsyn med, at Konven-tikelplakaten blev overholdt.¹⁹⁾

Der var altså *ikke* hos myndigheder-ne - hverken de gejstlige eller de verdslige - ønske om eller vilje til at

forfølge de vakte. Baggrunden for, at det omtalte område i Sorø Amt var særlig modtagelig for opvækkel-sen, var den karismatiske effekt af udefrakommende prædikanter og den forudgående velvillige hold-ning hos gejstlige og verdslige me-ningsdannere.²⁰⁾ Alle de omtalte for-samlinger blev igangsat og anført af lægmænd, som kom udefra. Forud-sætningen for lægfolkernes mod-tagelighed for vækkelsen var skabt af grevens såvel som flere af præsternes interesse og engage-ment i at fremme lægfolkernes ånde-lige udvikling. Derfor blev lederne af forsamlingerne katalysator for den interesse, der spirede for troen blandt lægfolk og for den gudelige vækkelse, som de selvbestaltede prædikanter ønskede at føre ud i livet. Hvis dette sammenholdes med den store tilslutning til forsamlin-gerne og kontakten mellem de vak-te kredse på tværs af sogneskel, bli-ver det tydeligt, at vækkelsen ikke var baseret på traditionelle husan-dagter, og at talerne i forsamlinger-ne havde en egen karismatisk udstråling og en stærk sproglig gen-nemslagskraft og ikke blot overtog præsternes autoritære position.²¹⁾

Forholdet mellem De troende præster og de vakte lægfolk 1833-36

Forholdet mellem de vakte lægfolk, der tilsluttede sig R. Sørensen og R. Ottesens forsamlinger, og De troen-de præster forværredes i årene 1833-36. For at opklare, hvorfor det udviklede sig sådan, er der tre vigti-ge begivenheder, som bør behand-

les nærmere, nemlig "Den vestsjællandske krig" i 1833, kampen for sognebåndsløsning i 1834-35 og den såkaldte "Barnemordssag" i 1836.

Den fælles kamp. Den vestsjællandske krig 1833

Som overskriften antyder, var Den vestsjællandske krig en fælles kamp for de vakte lægfolk og De troende præster. Betegnelsen "Den vestsjællandske krig" dækker over den pennefejde, der udspandt sig mellem på den ene side flere af De troende præster, grev Holstein og R. Sørensen, og på den anden side den rationalistiske præst og avisudgiver fra Slagelse, pastor Hans Bastholm (1774-1856) og hans støtter.

Pennefejden var en trosstrid om, hvorvidt det var en kristen livsførelse eller dyden og gode gerninger, der førte til frelse, dvs. den rationalistiske kristendomsforståelse over for De troende præsters og de vakte lægfolks gammeldags kristendom.²²⁾ Pastor Bastholms indlæg indeholdt yderligere en opfordring til, at præsterne holdt op med at bekæmpe hinanden indbyrdes og i stedet nedsatte et koncilium, som skulle udforme retningslinierne for den sande kristendom. Derpå kunne man så uddele Bibler indeholdende forklaringer om troen til lægfolk, da Bastholm anså den hellige skrift som for svær, til at lægfolk umiddelbart kunne forstå indholdet.²³⁾

R. Sørensen blandede sig i striden - antagelig fordi Bastholms manglen-

de anerkendelse af lægfolks forståelse for Biblen faldt ham for brystet - og R. Ottesen bakkede ham op.²⁴⁾ R. Sørensen afviste pure forslaget om oprettelse af et koncilium, da dette ville være en slags pavedømme anført af vantro præster, og pastor Bastholm blev anklaget for at være ugudelig, ukristelig og løgnagtig.²⁵⁾ R. Sørensen var på linje med De troende præster i sin teologiske argumentation, men tonen i hans skrift var langt grovere.

På trods af, at pastor Bastholm anlagde sag mod R. Sørensen for injurier mod embedsmand,²⁶⁾ var R. Sørensen ikke mere forsigtig med formuleringerne i det næste skrift, han udgav. Heri hed det også, at han selv var kaldet til at forsvare den gammeldags tro mod de vantro, da der blandt lægfolk var en trang til den levende kristendom, som selv De troende præster, der fik ry for at fremme den, var skeptiske overfor.²⁷⁾

Meget tyder altså på, at R. Sørensens motiver for at blande sig i diskussionen gik lidt videre end blot det teologiske. Dette understøttes af hans samtidige brevveksling med Lindberg, hvor han understregede, at præsterne ingen andel havde i opvækkelsen, og at det først var med lægmandsforsamlingerne, at vækkelsen for alvor havde virkning.²⁸⁾ R. Sørensen fremhævede altså sin egen rolle i vækkelsen, mens præsternes betydning for vækkelsen blev underkendt af ham. Det er derfor muligt, at R. Sørensen har

haft politiske og sociale bimotiver bag sit engagement i Den vestsjællandske krig. I mangel af et politisk forum i samtiden, hvori lægfolk kunne fremsætte deres kritik af den gåeldende samfundsorden, blev kritikken således fremsat i vækkelserne i religiøse vendinger.²⁹⁾ En sådan motivforklaring bringer sammenhæng mellem situationens kontekst, de sproglige udsagn og handlingsplaner for R. Sørensens selvhævende og kompromisløse rolle under Den vestsjællandske krig og den skarpe kritik ikke blot af den rationalistiske præst, men også af De troende præster.

Der er dog intet der tyder på, at De troende præster af den grund skulle have taget afstand fra de vakte lægfolk, eller at der fandt en socialt begrundet standskamp sted mellem de vakte og De troende præster.³⁰⁾ Hvis en standskamp forstås som en strid mellem folk af stand dvs. præster, godsejere og embedsmænd på den ene side og almuen, dvs. bønder og husmænd på den anden side, så vil det involvere en evne og vilje fra begge parter til at føre en åben kamp, og det var som omtalt ikke tilfældet. I ly af grevens overordnede beskyttelse forsvarede De troende præster tværtimod de vakte lægfolk mod den *fælles* ydre fjende, rationalismen. Men De troende præsters og R. Sørensens og R. Ottesens metoder til bekæmpelse af denne ydre fjende havde vist sig at være forskellige, og der var tydeligvis ikke enighed om, hvad der var præsternes rolle i forsamlingerne.

Begyndende uenighed. Adressen om sognebåndsløsning og separatisme 1834-35

Lindberg hævdede i *Nordisk Kirke-Tidende for Aaret 1834* spalte 521, at befolkningen med tiden fik forståelse for R. Sørensens adfærd og bakkede ham op, og R. Ottesen bemærkede i brevet af 9. oktober 1834 til Lindberg, at begivenhederne under Den vestsjællandske krig havde den konsekvens for de vakte lægfolks forsamlinger som helhed, at der kom flere deltagere i forsamlingerne. Det forekommer sandsynligt, at Den vestsjællandske krig gjorde folk nysgerrige og trak flere til forsamlingerne. R. Ottesen og R. Sørensen stod således stærkere efter Den vestsjællandske krig end før.³¹⁾

Det blev dog dommen over Lindberg i sagen mod pastor C. H. Visby (1801-1871)³²⁾ i sommeren 1834, der blev det umiddelbare påskud for, at de vakte lægfolk - anført af R. Sørensen og R. Ottesen - nu ville ansøge om løsning af sognebåndet. R. Sørensen skrev den 13. december 1834 til Lindberg, at dommen over Lindberg viste, at forholdene i statskirken nu var så utålelige, at tiden var inde til at ansøge om sognebåndsløsning.

I sommeren 1834 udformede R. Sørensen en adresse om sognebåndsløsning, som nogle af de vakte lægfolks førende skikkelser skulle rejse rundt i landet og indsamle underskrifter på. R. Sørensen anmodede Lindberg om at indlevere adressen til Kongen, hvilket han

indvilligede i, og da Lindberg erfarede, at hele 500 havde skrevet under på adressen, besluttede han sig for at rejse en tur ud i landet og besøge de vakte kredse.³⁰ Lindberg startede sin rundrejse på grevskabet Holsteinborg i august 1834 og efter 14 dages ophold dér, rejste han videre til Fyn. Der stoppede Lindbergs rundrejse imidlertid, da myndighederne var blevet foruroligede over det røre, denne teologiske kandidats forsamlinger skabte.

Kimen til myndighedernes bekymring kom fra en indberetning fra provsten til Marvede -Hyllinge, L. V. Monrad (1798-1877), som grev Holstein havde indsendt. Grevnen havde hørt rygter om, at der ved en forsamling på grevskabet var blevet talt om, at hvis ansøgningen om sognebåndets løsning blev afslået, skulle de vakte lægfolk træde ud af statskirken, og at målet med Lindbergs rundrejse var at få underskrifter på adressen.³¹ Det sidste viste sig ikke at være tilfældet, men myndighederne blev selvsagt bekymrede. Biskop Müller modtog disse oplysninger, som han viderebragte til Danske Kancelli med opfordring om at gribe ind. Danske Kancelli pålagde de lokale verdslige og gejstlige myndigheder at sørge for, at Lindberg ikke overtrådte Konventikelplakaten ved sine forsamlinger.³² R. Sørensen udtrykte i et brev til Lindberg af 30. august 1834 sin irritation over især grevens og pastor Holms indblanding i affæren, da Lindberg blot havde deltaget i R. Sørensens og R. Ottesens i forvejen

anmeldte og lovlige forsamling. Da der havde været over 80 deltagere ved denne forsamling, kan den imidlertid - efter Konventikelplakaten ordlyd om små forsamlinger - dårligt betegnes som lovlig.

For grev Holstein stod det nu klart, at vækkelsen i markant grad havde udviklet sig bort fra den oprindelige intention, som han havde haft med at opmuntre de vakte lægfolk til at forsamles. I skriftet "*Nogle Ord til Christendommens Venner paa Grevskabet Holsteinborg*" udtrykte grev Holstein bekymring for, at forsamlingerne var blevet for store, og at de ledende talere - R. Sørensen og R. Ottesen - brugte tiden på at få tilslutning til deres egne idéer om sognebåndets løsning og fordømmelse af præsternes livsførelse. Forsamlingerne skulle hellere bruges som et forum, der skulle opmuntre de vakte lægfolk til at deltage i De troendes præsters gudstjenester. Grev Holstein manglede også forståelse for, hvorfor det skulle være nødvendigt med sognebåndsløsning i et område som grevskabet Holsteinborg, hvor de vakte lægfolk allerede havde frihed til at forsamles. Afslutningsvis understregede greven kraftigt, at den verdslige og gejstlige orden var indstiftet af Gud, hvilket afslører, at han var bange for, at lægmandsvækkelsen - anført af R. Sørensen og R. Ottesen - var ved at udvikle sig i separatistisk retning.

R. Sørensen blev meget oprørt over grevens pjece, som han anså for at

Greve Frederik Adolph Holstein af Holsteinborg (1786-1836). På det materielle område var greven foregangsmand ved bl.a. at oprette nye skoler, indføre husflidsaktiviteter og forbedre land- og skovbrug. Åndeligt var han tilhænger af en gammeldags kristendom (anti-rationalist) og protegerede derfor den nye vækkelse sidst i 1820'erne.- Litografi efter maleri af C. A. Jensen.

være et resultat af en sammensværgelse mellem De troende præster og greven. Han skrev til Lindberg den 4. oktober 1834, at han var træt af forfølgelsen fra alle sider og affattede hurtigt et svarskrift mod grevens pjece. I pjecen *Nogle ord til højbaarne Hr. Kammerherre Grev F. A. af Holsteinborg eller Svar paa hans "Nogle Ord til Christendommens Venner paa Grevskaabet Holsteinborg"* angreb R. Sørensen både greven og De troende præster. Han klandrede præsterne for ikke at ville deltage i forsamlingerne hos de fattige almuefolk, mens de gerne stillede op til de forsamlinger, missionsforeningen³⁶⁾ afholdt hos greven. I det hele taget kunne R. Sørensen heller ikke se, at de vakte lægfolk havde den frihed, som greven havde hævdet i sin pjece.

Samtidig opstod der rygter om, at nogle af underskriverne på adressen om sognebåndsløsning havde følt sig pressede til at skrive under, og R. Sørensen tilskrev straks De troende præster æren for at være ophavsmænd til dette rygte. En gennemlæsning af R. Sørensens brevveksling med Lindberg gennem efteråret 1834 vidner dels om, at R. Sørensen ingen respekt havde for den gejstlige orden, dels at tendenserne til adskillelse fra statskirken, dvs. separatisme, var blevet tydeligere, og ved årsskiftet 1834-35 var separatismen en realitet. R. Sørensen og R. Ottesen prædikede frit i forsamlingerne, som de afholdt hvor og hvornår, det passede dem, og dermed mente de, at sognebåndet

havde løst sig selv, dvs. at de vakte havde dannet deres egen, frie menighed.³⁷⁾

I takt med at forholdet mellem de vakte lægfolk - eller snarere disses ledere - og De troende præster forværredes, blev de separatistiske tendenser mere og mere udbredt, og det forværrede forhold til præsterne blev således brugt som påskud for udskillelse i en egen menighed. Når også De troende præster modarbejdede den sande levende kristendom i R. Sørensens og R. Ottesens udlægning, var det ikke længere nok for disse to ledere at få løst sognebåndet. Nu var en udtrædelse af statskirken nødvendig. Ifølge R. Sørensens erindringer "*Mit Levnetsløb*" havde baggrunden for at ansøge om at få løst sognebåndet hele tiden været, at de vakte lægfolk regnede med, at det ville blive afvist, så de havde et påskud for at træde ud af statskirken. Da Lindberg imidlertid undlod at indlevere adressen om ophævelse af sognebåndet, måtte de vakte lægfolk finde et andet påskud for at træde ud af statskirken, og det blev altså De troende præsters påståede forfølgelse af dem.

Selv om det nu stod lysende klart, at De troende præster og de vakte lægfolk anført af R. Sørensen og R. Ottesen havde vidt forskellige *mål* med vækkelsen, fortsatte i hvert fald nogle af De troende præster med at holde hånden over de vakte lægfolk. Provst Monrad skulle have sagt, at både R. Sørensen og R.

Ottesen var sande kristne, og at han ikke ville stoppe deres forsamlinger, selv om det blev ham pålagt af myndighederne.³⁸¹ R. Sørensen og R. Ottesens separatisme og radikale fordømmelse af statskirkens præster vakte dog betænkeligheder både blandt flere af De troende præster og tilsyneladende også blandt flere af de vakte lægfolk. Lindberg havde fået underretninger om, at R. Ottesen skulle have prædikeret så hårdt mod dem, der ikke havde skrevet under på adressen om sognebåndsløsning, at hans popularitet efterfølgende var dalende blandt de vakte lægfolk i Flakkebjerg. Dette bestred R. Sørensen på det kraftigste, men da C. F. Rønne (1798-1890) i 1834 besatte præsteembedet i Høve-Flakkebjerg og kort tid efter overtog forsamlingerne, var det til stor glæde for deltagerne.³⁹¹ Dette peger i retning af, at der var flere af de vakte lægfolk, der havde svært ved at forlige sig med R. Sørensen og R. Ottesens separatistiske tendenser.

Pastor Rønne var langt fra alene blandt De troende præster, der begyndte at afholde gudelige forsamlinger. Flere af De troende præster begyndte således i årene 1835-36 med stor succes at afholde forsamlinger. I flere tilfælde skete det endda på opfordring af sognebørnene. Baggrunden for, at præsterne begyndte at afholde forsamlinger i lige nøjagtig den periode, var, at de på den måde kunne dæmpe op for de separatistiske tendenser i de lægmandsledelede forsamlinger.

C.F. Rønne, præst i Høve-Flakkebjerg 1834-76 (i 42 år!). Visitkortfoto fra hans manddomsår.

Det var uundgåeligt, at præsternes forsamlinger måtte virke provokerende på de vakte lægfolks ledere, det anspændte forhold imellem dem taget i betragtning. Værre var det antageligt, at mange lægfolks velvillige tilslutning til præsternes forsamlinger var underminerende for R. Sørensen og R. Ottesens legitimering for at lede de vakte lægfolk. De havde nemlig overfor Lindberg tilkendegivet, at præsternes ordination kvalte opvækkelsen,⁴⁰¹ og dermed mere end antydte, at opvækkelsen kun kunne ske, hvis det var lægfolk, der opvakte andre lægfolk. Deres begrundelse for at træde ud af statskirken var ligeledes under stærkt pres på grund af præsternes succes med at afholde for-

samlinger. Det er på denne baggrund, at den endelige splittelse i "Degnekristne" og "Præstekristne" skal ses.

Splittelse i Degnekristne og Præstekristne. Barnemordssagen 1836

Baggrunden for den endelige splittelse skal findes i de begivenheder i 1836, der betegnes som "Barnemordssagen". Det hele startede med de forsamlinger, pastor J. C. E. Mau (1805-85) begyndte at afholde kort efter, at han i 1834 var blevet sognepræst i Haarslev-Tingjellinge. Maus forsamlinger blev hurtigt populære, og husmanden Ole Bertelsen og hans hustru, Ane Rasmusdatter, var blandt de tilhørere, som lod sig religiøst vække af pastor Mau. For Ane Rasmusdatter havde opvækkelsen imidlertid den konsekvens, at hun fik samvittighedskvaler over, at hun i sit tidligere ægteskab havde slået sit nyfødte barn ihjel i fortvivlelse over familiens desperate økonomiske situation. Hun besluttede - i samråd med sin mand - at opsøge pastor Mau og bekende sin ugerning for ham. Mau var i tvivl om, hvad han skulle råde konen til, og derfor rådførte han sig med pastor Rønne, som kendte Ane Rasmusdatter bedre, end han selv gjorde. Ægteparret besluttede selv, at de ville anmelde sagen for de verdslige myndigheder, og de to præster undlod at fraråde dem dette. Dog talte de til Ane Rasmusdatter om omvendelse og sjælens frelse og skrev et brev, som ægteparret fik med til arresten, hvor de anbefalede en mild behandling af den ulyk-

kelige kvinde. Både Lindberg og Mau berettede om episoden i *Nordisk Kirke-Tidende*, og Lindberg forsvarede præsternes håndtering af sagen.⁴¹⁾

Lindbergs offentlige forsvar for præsterne skyldtes, at sagen havde forårsaget en del rygtedannelse på egnen om, at Mau havde brudt sit præsteløfte ved at offentliggøre et skrifte, hvilket især havde vakt forargelse hos R. Sørensen og R. Ottesen og deres tilhængere. Meget tyder på, at selv Ole Bertelsen blev påvirket af rygterne, idet han under retssagen ændrede sin forklaring til, at det havde været på præsternes opfordring, at han og hans hustru havde anmeldt sagen for de verdslige myndigheder.⁴²⁾

Som så ofte før i væsentlige sager besluttede R. Sørensen sig for at udgive en pjece om emnet, som han kaldte "*Modbemærkninger til Stykket: En mærkelig Aabenbarelse af et begaaet Mord, i Nordisk Kirke-Tidende no. 9. d. A.*". Denne pjece var - som det fremgår af titlen - et svar på det, Lindberg og Mau havde skrevet om sagen i *Nordisk Kirke-Tidende*. R. Sørensen skrev i pjecen, at han så sig nødsaget til at skrive offentligt om problemet, da præsterne selv havde offentliggjort sagen, og fordi Lindberg offentligt havde forsvaret præsterne. Uanset han stadig anså Mau og Rønne for kristelige venner, var han for troens og retfærdighedens skyld nødt til at offentliggøre den sande historie om Barnemordssagen.

At R. Sørensens motiver bag udgivelsen af pjecen var knapt så ideelle, som han ønskede, at offentligheden skulle tro, kom frem i et brev, som han skrev til Lindberg den 8. marts 1836. Heri lagde R. Sørensen ikke skjul på, at han mente, at Mau og Rønne havde overgivet Ane Rasmusdatter i de verdslige myndigheders varetægt, og han bemærkede, at sådan gik det, når man satte uforstandige og kraftløse drenge til at være præster, men at han nok skulle sørge for, at sandheden kom frem uden skelen til persons anseelse. R. Sørensen så præsternes behandling af Ane Rasmusdatter som et tegn på deres manglende interesse for folk med en lavere social status. Ved at blande sig i sagen ønskede R. Sørensen at miskreditere præsterne offentligt for at påvise deres manglende berettigelse i den religiøse vækkelse af lægfolk. Dette harmonerer godt med, at R. Sørensen løbende i pjecen "*Modbemærkninger til Stykket...*" tydeligt betonedede modsætningsforholdet mellem den enfoldige, tosegode bonde - Ole Bertelsen - og de lærde og bedreviddende præster, Mau og Rønne.

Mau og Rønnes fejlskøn kom på et for R. Sørensen og R. Ottesen - gunstigt tidspunkt, hvor præsternes forsamlinger havde stor tilslutning. Biskop J. P. Mynster (1775-1854) så således helt rigtigt, da han i sin visitatsdagbog bemærkede, at Barnemordssagen blot var et påskud for De degnekristne, som han kaldte R. Sørensen, R. Ottesen og deres tilhængere, til at angribe præsterne.⁴³⁾

R. Sørensen og R. Ottesen forsøgte altså gennem Barnemordssagen at påvise, at *standsforskellen* mellem almuen og præsterne nødvendigvis måtte resultere i, at præsterne altid ville holde sammen mod almuen, selv om præsterne vidste, at de havde handlet forkert.

Hvorvidt det lykkedes R. Sørensen og R. Ottesen at få tilslutning til denne udlægning af sagen som en klassekonflikt, er tvivlsomt. De fleste af de vakte lægfolk valgte præsternes parti og blev Præstekristne, mens antallet af R. Sørensens og R. Ottesens tilhængere - De degnekristne - faldt.⁴⁴⁾ Det lykkedes altså *ikke* R. Sørensen og R. Ottesen at gøre Barnemordssagen til en stands- eller klassekamp, hvilket den snart massive tilslutning til præsternes forsamlinger tydeligt demonstrerede. For langt hovedparten af de vakte lægfolks vedkommende bør det dermed også være vel begrundet at tilbagevise de socioøkonomiske teorier om, at almuenes interesse for den religiøse vækkelse var motiveret ud fra et ønske om at synliggøre en socialklassebestemt, organiseret modstand.⁴⁵⁾ Tværtimod søgte størstedelen af den vakte almue til de gudelige forsamlinger for at få dækket deres *åndelige behov*, mens kun et fåtal lod sig inspirere af R. Sørensens og R. Ottesens politiske og sociale idéer med en klassekamp som krumtap.

Selv om Ane Rasmusdatter i juni 1836 endte med at blive frifundet

Det var især i Vesterflakkebjerg Herred og Slagelse Herred, at vækkelsesbevægelsen florerede, men den nåede bl.a. også til Broby i Alsted Herred.- Kort over Sorø Amt fra 1825 i litografisk tryk. (Som portrætterne beror det i Det kgl. Biblioteks Kort- og Billedsamling).

efter i første omgang at være blevet dødsdømt, var udfaldet af sagen altså ikke i De degnekristnes favør. Forholdet mellem Lindberg og De degnekristnes ledere var selvsagt ikke godt, efter at Lindberg havde undladt at indlevere adressen om sognebåndsløsning til kongen, og Lindberg offentligt havde forsvaret De troende præster. Lindberg havde tillige afvist at trykke R. Sørensens "Modbemærkninger til Stykket" i *Nordisk Kirke-Tidende*. Det var derfor ikke uden et islæt af bitterhed, at R. Sørensen i skriftet "*Hvad er Religions-Frihed...*" fra juni 1836 erklærede, at De troende præster og de rati-

onalistiske præster i tilfælde af sognebåndsløsning ville finde sammen i præstepartier. Dette havde Barne-mordssagen tydeligt illustreret, da De troende præster og Lindberg havde stået sammen om kraftigt at tilbagevise dem, der havde vovet at kritisere dem, dvs. R. Sørensen, R. Ottesen og deres støtter.⁴⁶⁾ Derfor var religionsfrihed nu for R. Sørensen den eneste mulighed for De degnekristne for at få den frihed i trossager, som de mente, at de havde krav på. Om nødvendigt måtte de selv tiltage sig denne frihed og tvinge præsterne til at forrette ritua-lerne ordentligt.

Indenfor vækkelsesforskningen er det synspunkt blevet fremført, at de vakte lægfolk blot ville have ro til at forsamles og have lov til at opsøge de præster, der delte deres kristendomsopfattelse.⁴⁷⁾ Denne opfattelse lader sig påvise for De præstekristnes del, men det var tydeligt, at De degnekristne ikke havde intentioner om at lade sig passivisere i denne sag, og i de følgende år skulle deres kamp for mere religiøs frihed tage kraftigt til.

Kampen for religiøs frihed for de degnekristne 1837-40

Meget tyder på, at det nu var De degnekristnes egentlige målsætning at igangsætte en almuerejsning.⁴⁸⁾ Hvis R. Sørensen, R. Ottesen og deres nære tilhængere skulle lykkes med en sådan plan, var de imidlertid nødt til at udvide deres geografiske virkefelt. Tilslutningen fra de vakte lægfolk til R. Sørensens og R. Ottesens angivelige planer var for dem skuffende lav, og samtidigt havde De troende præster succes med deres forsamlinger, mens de fortsat så igennem fingre med, at R. Sørensen og R. Ottesen afholdt forsamlinger, der var i strid med Konventikelplakaten. Hvis R. Sørensen og R. Ottesen virkelig ville skabe røre, var de altså tvunget til at operere andre steder end i de sogne, hvor De troende præster og grev Holstein holdt hånden over dem.

Forsamlingerne i Vemmelev og myndighedernes indgreb i 1837

Det dårlige forhold mellem pastor Duus i Vemmelev og de vakte

lægfolk var lige hvad R. Sørensen og R. Ottesen manglede for at kunne overbevise flere om, at de vakte lægfolk burde tildeles religionsfrihed i form af egen og godkendt menighedsdannelse. I 1836 var en gruppe vakte i Vemmelev sogn i Sorø Amt begyndt at afholde forsamlinger, og de anmeldte på behørig vis forsamlingerne for deres rationalistiske sognepræst, P. R. Duus (1775-1842). Han var imidlertid så stor en modstander af de gudelige forsamlinger, at han nægtede at godkende tilmeldelsen eller at deltage i forsamlingerne selv eller ved ombud, ligesom han to gange anmeldte de vaktens forsamlinger til de verdslige myndigheder. Justitsråd Birch støttede ud fra et fejlagtig skøn pastor Duus og formanede de vakte lægfolk om, at det var ulovligt at afholde forsamlinger, når præsten havde forbudt det.⁴⁹⁾ Der stod imidlertid ikke noget i Konventikelplakaten om, at præsten kunne nægte de vakte at forsamles, når de korrekt havde tilmeldt forsamlingerne til præsten.

Kort efter årsskiftet 1837 begyndte både R. Sørensen og R. Ottesen at deltage i forsamlinger i Vemmelev, og den 22. januar 1837 afholdt R. Sørensen en forsamling, som ikke blev tilmeldt for præsten, da R. Sørensen skønnede, at dette var nyteløst. Duus tøvede ikke med at indberette denne forsamling for de verdslige myndigheder, da der havde været mange deltagere og forsamlingen havde fortsat til langt ud på natten.⁵⁰⁾ Der var altså foregået et

brud på Konventikelpakaten, og både R. Sørensen og deltagerne blev indkaldt til forhør.

Ved forhøret af R. Sørensen den 17. februar 1837 lagde han ikke skjul på, at han havde prædiket ved forsamlingen, og at han under mødet havde gjort de vakte lægfolk i Vemmelev opmærksom på, at præsten og justitsråden ikke havde nogen lovlig hjemmel til at forbyde dem at forsamles. R. Sørensen fortalte endvidere om en forsamling, han havde holdt i Venslev skole fastelavnsmandag, hvor der havde været 150 deltagere fra mange forskellige sogne.⁵¹⁾

Blandt andet på grund af disse forsamlinger udbad Danske Kancelli sig en betænkning om forholdene i området fra biskoppen. Biskop Mynster skrev i sin erklæring af 4. april 1837, at både R. Sørensen og R. Ottesen tidligere jævnligt havde holdt forsamlinger, men at de nu gjorde det sjældent. R. Sørensens beskrivelse af forsamlingerne ved forhøret den 17. februar betegnede Mynster som pral og udtryk for R. Sørensens overdrevne opfattelse af forsamlingernes størrelse og betydning. Mynster havde altså blik for, at R. Sørensen ved at overdrive antallet af deltagere ved forsamlingerne brugte forhøret som propaganda for vækkelsen.

Ved en nærmere undersøgelse af kildematerialet og hele situationen er der meget, der tyder på, at Mynster havde ret i sin iagttagelse.

R. Sørensen sendte oplysningerne til *Nordisk Kirke-Tidende* gennem sin tidligere fjende P. A. Fenger (1799-1878), som var præst i Slotsbjergby og Sludstrup. Dette viser, at det var vigtigt for R. Sørensen at få spredt nyhederne om forsamlingerne i Vemmelev ud til de andre vakte i landet, som læste *Nordisk Kirke-Tidende*. Ad den vej kunne han således opfordre de vakte i andre dele af landet til at demonstrere for at påvise den manglende religionsfrihed. Hertil kommer, at R. Sørensen fortsatte med at holde forsamlinger i Vemmelev, og i august 1837 rejste han til Fyn og Jylland for at holde forsamlinger,⁵²⁾ selv om Danske Kancelli i skrivelsen af 22. april 1837 til amtmændene over Sorø og Holbæk Amter og biskoppen over Sjællands Stift tilkendegav, at R. Sørensen skulle retsforfølges for de to forsamlinger.⁵³⁾ Denne noget arrogante og demonstrative adfærd viser, at R. Sørensen ønskede at opildne de vakte lægfolk til en almuerejsning og iscenesætte sig selv som martyr for en sådan organiseret opsætsighed fra almuens side.

Det ser ud til, at denne målsætning om organiseret civil modstand - i hvert fald for en stund - lykkedes for R. Sørensen i Vemmelev, hvor forsamlingerne fortsatte på trods af de lokale myndigheders forfølgelse indtil hen på sommeren 1837. Den 18. juli 1837 udsendte Danske Kancelli en skrivelse til amtmanden over Sorø Amt, hvoraf det fremgik, at myndighederne skulle indstille

forfølgelsen, og at pastor Duus bar hovedansvaret for uroen i Vemmelev. Kort efter denne skrivelse hørte urolighederne i Vemmelev op.⁵⁴⁾

Med situationen i Vemmelev var der for første gang tale om egentlig forfølgelse fra myndighedernes side af de vakte lægfolk i Sorø Amt. Men førømtalte skrivelse illustrerede, at de lokale og centrale myndigheder var uenige om, hvordan situationen skulle håndteres. Myndighedernes famlende kurs over for de vakte lægfolk var medvirkende til, at uroen i Vemmelev eskalerede. Dette illustreres ved, at uroen ophørte, da forfølgelsen ophørte, ligesom dette også viser, at der *ikke* blandt de vakte i Vemmelev var bred opbakning til at foranstalte en egentlig almue-rejsning. De vaktens opsætsighed skyldtes altså ikke udelukkende R. Sørensen's aktioner, selv om han gerne selv ville have det til at fremstå således.

Begivenhederne i Vemmelev aktualiserede debatten om sognebåndets løsning. Pastor Duus havde ikke håndteret situationen særlig godt, men hvis de vakte skulle have krav på tros-, forsamlings- og samvittighedsfrihed, så burde dette vel også gælde for præsten? De vakte i Vemmelev skulle efter sigende - helt i R. Sørensen's ånd - have tvunget Duus til at forvalte sakramenterne, som de krævede det.⁵⁵⁾ Situationen pegede derfor frem mod religionsfriheden med Grundloven i 1849 og indførelse af sognebåndets løsning i 1855.

Beretningen om forsamlingerne i Vemmelev har R. Sørensen i hovedrollen, mens kilderne siger mindre om R. Ottesen. R. Ottesen har dog tydeligvis støttet R. Sørensen og har deltaget i forsamlingerne, men har i hvert fald udadtil indtaget en mere tilbagetrukket rolle. De degnekristnes to ledere havde stadig den samme målsætning, men i de kommende år skulle det vise sig, at deres veje var ved at skilles.

Rasmus Sørensen og Rasmus Ottesens individuelle projekter i 1838

R. Sørensen rejste i september 1838 til Fyn og Langeland, og hans mål med dette var det samme som i Vemmelev, nemlig at få de vakte lægfolk til at protestere og udvise direkte opsætsighed over for myndighederne for at synliggøre behovet for religionsfrihed. Dette skinner tydeligt igennem i R. Sørensen's beretning om rejsen til Fyn og Langeland, som han sendte til Lindberg med henblik på at få den trykt i *Nordisk Kirke-Tidende*. Ifølge R. Sørensen's rejsedeskrivelse var vækelsen for nylig kommet fra Fyn til Langeland, hvor folk havde været meget modtagelige for budskabet. R. Sørensen berettede begejstret om forsamlingerne på Fyn og Langeland, og han lagde ikke skjul på, at han ved enhver given lejlighed brød Konventikelplakaten. Ifølge R. Sørensen fortsatte forsamlingerne hele natten, der var flere hundrede deltagere af hvert køn, og både han selv og andre prædikede. Deltagerne var lydøre over for hans prædikener, og R. Sørensen mente, at de

mange deltagere viste, at der ikke kunne lægges ydre bånd på den indre opvækkelse.⁵⁶⁾

Der kan ikke for alvor herske tvivl om, at R. Sørensen rejsebeskrivelse af turen til Fyn og Langeland var tænkt som et agitationsskrift, som via *Nordisk Kirke-Tidende* skulle udbredes til de vakte kredse i andre dele af landet. Skuffelsen hos R. Sørensen må derfor have været stor, da Lindberg afviste at trykke rejsebeskrivelsen. Myndighedernes manglende indgriben mod de forsamlinger, R. Sørensen deltog i på sin rejse, tyder ligeledes på, at R. Sørensen har overdrevet forsamlingernes størrelse og betydning, og at han ikke havde held med at gøre vækkelsen i andre dele af landet til en almuerejsning. Alt i alt må vi antage, at turen - hvad angår den socialt-revolutionære dimension - har været en skuffelse for R. Sørensen.

Mens forholdet mellem R. Sørensen og Lindberg må have været på nulpunktet efter episoden med rejsebeskrivelsen, havde R. Ottesen og Lindberg siden februar 1838 genetableret det tidligere så hjertelige forhold. I et brev af 17. februar 1838 fra R. Ottesen til J. C. Lindberg fremgik det, at R. Ottesen havde været på besøg hos Lindberg, og at han var glad for, at de igen var gode venner.

Sideløbende med R. Sørensen rejser til Fyn og Langeland i efteråret 1838 indgav R. Ottesen sammen

med nogle andre vakte lægfolk en ansøgning til Stænderforsamlingen i Roskilde, hvori de anmodede om at få Konventikelplakaten ophævet. I denne ansøgning hed det, at Konventikelplakaten var lavet for at beskytte de vakte, og at myndighederne fortolkede den forkert, og at de vaktens forsamlinger var lovlige.⁵⁷⁾

Ordlyden i denne ansøgning må siges at være noget anderledes end i R. Sørensen's samtidige rejsebeskrivelse, hvor R. Sørensen nærmest pralede af de ulovlige forhold i forbindelse med forsamlingerne, som han fremstillede som tegn på, at myndighederne ikke kunne *kvæle* lægfolkenes trang til opvækkelse. Dette kan delvis forklares med intentionerne bag udformningen af henholdsvis rejsebeskrivelsen og ansøgningen om ophævelse af Konventikelplakaten. De to forskellige fremgangsmåder, som R. Sørensen og R. Ottesen benyttede sig af, kan dog pege i retning af, at nok ville de begge arbejde for mere religiøs frihed for de vakte lægfolk, men de var nu ikke længere enige om, hvordan de gjorde dette bedst, dvs. mere en forskel i *midler* end i *mål*.

Den sidste fælles aktion.

Erklæringen om ritualændringen 1839

R. Sørensen og R. Ottesen stod dog i 1839 sammen om at modarbejde det fremlagte forslag til ændring i kirkens ritualer. Baggrunden for forslaget om en ritualændring var den utidssvarende ordlyd, der fandtes i det gældende kirkeritual fra 1685, hvilket blev brugt som påskud

af de rationalistiske præster for at gengive ordene frit. Dette førte til mange konflikter mellem de vakte og præsterne, som det f.eks. var tilfældet med de vakte i Vemmelev og pastor Duus. For at undgå dette og for at bevare den statskirkelige ensartethed blev biskop Mynster af de centrale myndigheder pålagt at udforme et forslag til ændring af ritualet, som så vidt muligt skulle tilgodese ønskerne fra både de gammeldagstroende og rationalisterne. Det var meningen, at forslaget kun skulle diskuteres i gejstlige rækker, men via de gammeldagstroende præsters indlæg i *Nordisk Kirke-Tidende* fik også de vakte lægfolk herunder R. Sørensen og R. Ottesen - kendskab til ritualændringens ordlyd.⁵⁸⁾

For både R. Sørensen og R. Ottesen havde ønsket om fortsat at få forvaltet sakramenterne efter kirkeritualet fra 1685 været en af bevæggrundene for først deres kamp for sognebåndsløsning og nu deres stræben efter større religionsfrihed inden for en mere åben luthersk kirkes rammer. Derfor valgte de også offentligt at tilkendegive deres modstand mod forslaget om ritualændring. De udformede en erklæring mod ritualændringen, som de sendte rundt til vakte kredse i hele landet. Denne erklæring, som fik titlen "*Erklæring fra os underskrevne Medlemmer af vor danske christne Menighed, i Anledning af det forehavende Forslag til en ny Alterbog og et nyt Kirke-Ritual*", fik 2000 underskrivere, og den blev sendt til Lindberg,

som udgav erklæringen i R. Ottesens navn.

Ifølge denne erklæring var det især de foreslåede ændringer af dåbs- og nadverformularen, der var en anstødssten for de vakte. En af de foreslåede ændringer ved dåben gik ud på, at præsten skulle erklære "du skal forsage Djævelen, og du skal tro på Gud fader" i stedet for at tilspørge den pågældende med "tror du, forsager du". Det var de vakte imod, da omvendelsen ved at bekende troen og forsage Djævelen for dem var en forudsætning for at kunne modtage dåben. Forslaget om at lave særskilte dåbsformularer til henholdsvis voksen- og barnedåb kunne de vakte heller ikke acceptere, da apostlene kun havde indstiftet én dåbspagt. I forbindelse med nadveren skulle "dette er Jesu sande legeme" erstattes med "dette er Jesu legeme", hvilket indebar, at Jesu tilstedeværelse i nadveren ikke blev understreget, og derfor kunne de vakte heller ikke tilslutte sig denne ændring.

En umiddelbar konsekvens af udgivelsen af erklæringen var, at der blev foretaget forhør af flere af de vakte i Sorø Amt. Dette skyldtes, at det var kommet Danske Kancelli for øre, at erklæringen var blevet diskuteret ved de gudelige forsamlinger, og at de vakte skulle være blevet afkrævet betaling for deres underskrift - antagelig til at dække udgifterne til finansieringen af trykningen af erklæringen.⁵⁹⁾ R. Ottesen, der stod som udgiver af erklærin-

gen, blev selvsagt også forhørt, og under forhøret kom det frem, at R. Sørensen var den egentlige forfatter bag erklæringen. R. Ottesen havde deltaget i tilblivelsen af erklæringen, men R. Sørensen var hovedmanden, og da han var sat under censur, blev erklæringen udgivet i R. Ottesens navn.⁶⁰⁾

Det lykkedes aldrig biskop Mynster at få vedtaget ritualændringen. Årsagen til dette kan diskuteres. Forhørene efter erklæringens udgivelse viste, at erklæringen mod ritualændringen og de 2000 underskrivere havde gjort et vist indtryk på myndighederne. Det er dog langt fra det samme som at sige, at de vakte erklæring bar hovedansvaret for, at ritualændringen ikke blev gennemført - som R. Sørensen hævdede. Dette siger mere om R. Sørensens manglende selverkendelse. Andre faktorer bl.a. de kendte teologer og debattører, Grundtvigs og Lindbergs protester og embedsmændenes modvilje har formentlig vejet tungere.⁶¹⁾

For at vurdere, hvorvidt de 2000 underskrivere kan siges at være et udtryk for opbakning til R. Sørensen og R. Ottesens idéer, bør tallet undersøges nærmere. Underskriverne af erklæringen fordelte sig med ca. 855 fra Fyn, Langeland og Ærø, ca. 690 fra Jylland og 454 fra Sjælland. Ud af de 454 underskrifter fra Sjælland kom de ca. 300 fra Sorø Amt. Dette siger dog ikke nødvendigvis noget om, at tilslutningen til erklæringen var specielt stor, der

hvor R. Sørensen og R. Ottesen havde startet deres vækkelsesarbejde. I hele Sorø Amt var der i 1840 62.357 indbyggere, og kun i 2 sogne kom tallet af underskrivere op på at udgøre mere en 10 procent af indbyggertallet - inklusive kvinder og børn. Hertil kommer, at de vakte i Slagelse havde fået deres egen tilføjelse med i erklæringen, hvor de anmodede om at få løst sognebåndet på grund af det dårlige forhold til præsten.⁶²⁾ Dette kan R. Ottesen og R. Sørensen næppe have billiget, men de var antagelig nødt til at medtage det i erklæringen for at få de vakte i Slagelse til at skrive under. Alt i alt viste tilslutningen til erklæringen, at der hverken kvantitativt eller relativt i forhold til andre adresser⁶³⁾ var den store opbakning til R. Sørensen og R. Ottesen i Sorø Amt.

Rasmus Sørensen og Rasmus Ottesens sidste år i vækkelsen

R. Sørensen og R. Ottesens respektive sværmeri for baptismen, da den kom til landet i 1839 - samtidig med at diskussionen om ændring af ritualet florerede - blev De degnekristnes endeligt. R. Sørensen skrev i sine erindringer, at han blot havde forsvaret baptismen offentligt, fordi han ønskede at modvirke en fanatisk stemning imod baptisterne, men at dette havde medført, at ingen længere turde komme og høre ham tale i de gudelige forsamlinger. Dette skuffede R. Sørensen og bestyrkede ham i, at det stod dårligt til med de vakte lægfolks kristelige indsigt. Derfor ville han nu frem-

over hellige sig en skribentvirksomhed med henblik på at bidrage til almuens selvstændige tilegnelse af kristendommen og oplysning i verdslige anliggender.⁶⁴⁾ R. Sørensen fortsatte altså sin kamp for almuens oplysning, men nu med et mere direkte politisk sigte frem mod den politiske bondebevægelse.⁶⁵⁾

Ifølge Maus erindringer skulle R. Ottesen have døbt sit barn ved neddykning derhjemme og have uddelt nadver til gæsterne. Intentionen med dette skulle - ifølge Mau - være, at R. Ottesen ville samle en stor skare, som sammen med ham skulle træde ud af statskirken. Da det imidlertid ikke lykkedes, solgte R. Ottesen sin gård, lod de få tilhængere han havde i stikken og flyttede til Jylland.⁶⁶⁾ Tanken om at flytte til Jylland var dog ikke nogen ny idé hos R. Ottesen, og det forekommer ikke videre sandsynligt, at R. Ottesen forventede at få en stor skare til at træde ud af statskirken sammen med sig. Hvis dette havde været planen, ville det have krævet en del agitation i form af f.eks. skrifter og forsamlinger, som ikke ville have undsluppet myndighedernes opmærksomhed og måtte have sat sig spor i kilderne. Hans valg af by, Fredericia, hvor der var religionsfrihed, flere offentlige indlæg imod baptismen,⁶⁷⁾ tyder på, at episoden med neddykning af barnet blot kan være et symptom på, at han nu selv ville have religionsfrihed, men havde mistet gejsten i kampen for i bre-

dere forstand at sikre de vakte lægfolk religionsfrihed.

Uanset hvad R. Ottesens og R. Sørensens motiver var, så kan man ikke bebrejde De degnekristne, om de nu havde fået nok af R. Sørensen og R. Ottesens nærmest rabiate kursskifte. Først havde de vakte skullet være for sognebåndsløsning. Dernæst skulle de være imod det og i stedet gå ind for religionsfrihed. Med ritualerklæringen havde De degnekristne endvidere tilkendegivet, at de havde tilsluttet sig R. Sørensen og R. Ottesens opfattelse af, at sakramentordene ved dåb og nadver hverken kunne eller burde ændres eller deles, og afslutningsvis tilsluttede i hvert fald R. Sørensen sig endog gendåb. Resultater af alt dette blev, at nogle få af De degnekristne tog skridtet fuldt ud og lod sig gendøbe, f.eks. guldsmed Mønstner, som var en af hovedkræfterne i opvækkelsen i Slagelse. Andre havde fået nok og søgte til præsternes forsamlinger. Dermed var De troende præsters stilling, som vækkelsens ledere, og vækkelsens tilknytning til kirken sikret fremover.

Sammenfatning

Vækkelserne opstod som en religiøs modbevægelse til rationalismen, og i tråd hermed var det rationalismen, som de vakte i Sorø Amt i vækkelsens første år gjorde en stor indsats for at bekæmpe. Konfrontationen var for de vakte et mål i sig selv - for nogle fra starten, for andre hen ad vejen - da de som følge af

deres historisk-religiøse selvopfattelse mente, at de skulle stå i modsætning til samfundet. Dette "os-moddem-perspektiv" sammenholdt med R. Sørensens og R. Ottesens voksende selvbevidsthed medførte, at de vakte - anført af R. Sørensen og R. Ottesen - opsøgte konflikter med præsterne, selv om De troende præster og grev Holstein forsøgte at hjælpe og beskytte dem.

Med Den vestsjællandske krig blev det mere tydeligt, at sociale og politiske bimotoiver også spillede ind på R. Sørensens og R. Ottesens virke i vækkelsesbevægelsen. Det samme gjorde sig gældende ved Barne-mordssagen i 1836, hvor R. Sørensen og R. Ottesen søgte at gøre striden om de vakte lægfolk til en standskamp mellem de vakte og præsterne. Flere af de vakte lægfolk var dog allerede i 1834-35 blevet skeptiske over for R. Sørensen og R. Ottesen og disses idéer. Da De troende præster begyndte at afholde forsamlinger tilsluttede en del af de vakte sig derfor disse forsamlinger og blev *Præstekristne*, mens kun et fåtal af de vakte forblev *Degnekristne*.

Derfor søgte R. Sørensen og R. Ottesen til andre egne, og med forsamlingerne i Vemmelev lykkedes det at få de vakte lægfolk til at udvise trodsighed over for myndighederne. Dette var dog i højere grad en følge af myndighedernes inkonsekvente politik end en følge af R. Sørensens og R. Ottesens indblanding. Myndighedernes manglende indgriben mod R. Sørensens rejse-

aktivitet tyder på, at det heller ikke lykkedes ham at få de vakte i Jylland og på Fyn og Langeland til at foranstalte en almuerejsning. De vakte lægfolk søgte til vækkelsen af overvejende religiøse grunde og mindre af standsmæssige og politiske grunde.

R. Sørensens og R. Ottesens manglende succes med at få bredere tilslutning til de mere politiske sider af deres målsætninger blandt de vakte i Sorø Amt bør søges dels i ledernes personligheder, dels i den manglende konsekvens i deres holdninger. Der er dog en nøje sammenhæng mellem disse to faktorer, idet R. Sørensens og R. Ottesens holdningsændringer synes at have været påvirket af deres personlige stolthed og selvbevidsthed og følelse af egne evners formåen. Da de i 1834 gik fra at kræve sognebåndsløsning til at ville danne en uafhængig lægmandsbevægelse uden for kirken, syntes dette motiveret af deres trang til at hævde sig selv som ledere af vækkelsen. Da denne separatistiske plan ikke lykkedes, forsøgte de at gøre vækkelsen til en stands- eller klassekamp for dels at påvise præsternes manglende berettigelse og religiøse unødvendighed i vækkelsen, dels for igen at sikre deres egen position. Dette mislykkedes, og dermed skiftede de to ledere nu holdning og agiterede for, at de vakte aktivt skulle arbejde for at få religionsfrihed. Ritualerklæringen fra 1839 skal - udover dens konkrete indhold - ses som led i at opfylde denne

plan; men den lidet overbevisende tilslutning til erklæringen fra de vakte i Sorø Amt, selv i kerneområderne, tyder på, at R. Ottesens da mere tilbagetrukne rolle og R. Sørensens stærke rejseaktivitet samlet havde haft en u hensigtsmæssig effekt på opbakningen bag lederne. Da de snart efter begge sværmede for baptismen, mens de kort forinden havde understreget ved agitationen omkring Ritualerklæringen, at den sande apostoliske dåb var udelelig, kan vi i dag ikke forundres over, at mange af deres sidste støtter nu endelig mistede tålmodigheden.

Udblik

R. Sørensen gik fra vækkelsesbevægelsen direkte over i det politiske arbejde i den folkelige bondebevægelse, og det kan hævdes, at han med den kurs, han havde søgt at styre vækkelsen efter, måske i højere grad hørte hjemme i den politiske bevægelse. Dermed kan vækkelsen ses som en del af det danske samfunds moderniseringsproces frem mod folkelig politisk indflydelse og demokrati.

R. Ottesen involverede sig også med tiden i politik, og både han og R. Sørensen sad i Rigsdagen i en periode. Andre vakte ledere f.eks. den fynske Peter Larsen Skræppenborg og den oprindeligt grundtvigsk vakte J. A. Hansen gik også ind i den demokratiske bondebevægelse. Alligevel var dette dog ikke noget gennemgående træk ved lederne af de folkelige vækkelser i 1800-tallet, og generelt søgte de kristne lægfolk til

vækkelsen primært af religiøse årsager. En entydig sammenknytning af socio-økonomiske ændringer og religiøse handlingsmønstre kan ikke opretholdes. Der er meget mere end en simpel basis-overbygnings logik på spil i et komplekst og vekselvirkende multifaktorelt system, hvor almuens religiøse forestillingsverden har sine egen berettigede plads i helheden.

Samtidig pegede udviklingen i vækkelsesbevægelsen i Sorø Amt frem mod religionsfriheden, som blev indført med Grundloven i 1849 og sognebåndsløsningen, som blev indført i 1855 og den samtidige friskolelov. Myndighedernes vakkende kurs overfor de vakte i flere og flere egne kan således ses som et symptom på, at det statskirkelige princip ikke længere var fuldt ud gyldigt fra omkring 1840, dvs. det nye var allerede synligt inden det officielle skifte i 1849.

Noter:

- 1) Denne artikel er baseret på min specialeafhandling "Vækkelsen i Sorø Amt 1829-40 - med særligt henblik på Rasmus Sørensen og Rasmus Ottesens rolle", som i juni 2001 blev indleveret ved Aarhus Universitet. For en uddybende beskrivelse af de teoretiske, metodiske og kildemæssige overvejelser henvises der af pladmæssige hensyn til afhandlingen. For de læsere, der skulle være interesserede i at vide mere om de nyeste strømninger indenfor vækkelsesforskningen, kan jeg henvise til Vagn Wählins artikel "Folkelige bevægelser", som udkom i Grundtvig-Studier, 2003.
- 2) Nygaard: Kristenliv i Danmark, s. 439-448. Konventikelplakaten er in extenso optrykt på disse sider.

- 3) Ifølge rationalismen var fornuften udgangspunktet for troen. Mere fastlåste tilhængerne af rationalismen mente, at troen udsprang fra mennesket, som derfor ved et dydigt og moralsk liv selv kunne sikre sig frelse. Dette var modsat Luther, som hævdede, at troen var en nådegave fra Gud direkte, som ikke kunne "købes" ved gode gerninger.
- 4) Se: Banning, Degnekristne
- 5) Jensen: R. Ottesen. Nogle Blade..., s. 63-70
- 6) Seminariet var stiftet af grev C. D. F. Reventlow (1748-1827). Målsætningen med seminariet var at uddanne folk fra almuen til at undervise andre almuefolk.
- 7) Banning: En landsbylærer, s. 13, 28, 50-52, 78-79
- 8) Banning: En landsbylærer, s. 81-82 og Jensen: Det Sydvestsjællandske Broderkonvent, s. 65-70 og Koch: Den danske kirkes historie, b. 6, s. 264
- 9) Baagø: Magister J. C. Lindberg, s. 250-251
- 10) Wagner: Den gode strid..., s. 107
- 11) NKT 1835 spalte 27-32. Lindbergs beretning er baseret på et brev fra Rasmus Ottesen den 9. oktober 1834 og på mundtlige overleveringer. Banning har til lige behandlet vækkelsen i Slagelse i "Degnekristne" og i "Vækkelsernes frembrud", bind II.
- 12) Pedersen: Vækkelsernes frembrud..., b. 3, 1, s. 105-117 og 123
- 13) Balle-Petersen: Guds folk i Danmark, s. 78-85
- 14) Mønster klagede skriftligt til Politimesteren, og dette brev er gengivet i NKT 1835 spalte 34-37
- 15) Banning: Vækkelsernes frembrud, b. 2, s. 19, 55
- 16) R. Ottesen til J. C. Lindberg 9. oktober 1834. Skildringen er gengivet i NKT 1835 spalte 38-40
- 17) Pastor Tryde til biskop P. E. Müller 9. maj 1832
- 18) Banning: Degnekristne, s. 63-65
- 19) Skrivelse fra Danske Kancelli til biskoppen over Sjællands stift af 20. oktober 1832
- 20) Wählin: Religion, mentalitet og bevidsthedshistorie, s. 220-221
- 21) Hanne Sanders har postuleret det omtalte i værket "Bondevækkelse og sekularisering", s. 245-246, men hendes postulat lader sig altså ikke påvise i Sorø Amt.
- 22) Begge synspunkter er ikke-lutherske, idet mennesket ifølge Luther ikke selv formår - og altså ej heller hverken ved kristen livsførelse eller gode gerninger opnår - at finde troen eller retfærdiggørelse til frelse. Både troen og frelsen er en nådegave direkte fra Gud. Menneskets tro, handling og frie vilje rækker alene til at sige nej, dvs. til at forkaste og fornægte Guds kærligheds tilbud - som en gave - om frelse gennem tro. Heraf følger ikke, at mennesket ikke efter bedste evne skal føre et kristeligt og retfærdigt liv med at elske næsten som sig selv og tilgive sine fjender, men blot, at mennesket ikke kan optjene en kapital af gode gerninger i Himlens bogholderi. Hvad kredit og debit til slut er værd, afgøres alene af Gud - alt ifølge Luther og hans læsning af Biblen.
- 23) NKT 1833 spalte 280-285 og 300-303
- 24) R. Ottesen til J. C. Lindberg 9. oktober 1834. R. O. udtrykte her sin beundring for R. Sørensens rolle som "Skribent-Stridsmand" mod de vantro i 1833.
- 25) Vor christne Troes Forsvar imod Pastor Bastholms..., s. 21-23
- 26) R. Sørensen blev idømt en bøde for dette i 1833 og endelig dømt i 1836. Se NKT 1833 spalte 657-669 og Banning: Degnekristne, s. 92
- 27) Vor christne Troes Forsvar imod Rector Quistgaards lille Angreb..., s. 10-12, 17
- 28) R. Sørensen til J. C. Lindberg 28. og 30. april 1833.
- 29) Thorkildsen: Vækkelse og modernisering, s. 167. Sanders kommer også ind på dette i "Bondevækkelse og sekularisering", s. 323.
- 30) Dette hævder Banning i "Degnekristne", s. 87-88, 90
- 31) Dette resultat med, at modstanden mod og kampen for de vakte og troendes ret til et eget og kollektivt bekræftet gudsforhold i forsamlingsbevægelsen, er dokumenteret parallelt i Mikkil Benckes artikel "Guds børn i Kerteminde", Charta 2001/02, s. 45-59 vedrørende Den fynske

- vækkelse fra 1820'erne omkring Christen Madsen.
- 32) Lindberg polemiserede mod flere rationalistiske præster i sin kamp for den gammelags kristendom og havde blandt andet beskyldt Pastor Visby for at sige falsk lære i kirken. Lindberg blev ved Stadsretten i 1832 dømt for injurier mod pastor Visby, og Højesteret stadfæstede i 1834 denne dom.
 - 33) R. Sørensen til J. C. Lindberg 13. december 1834
 - 34) Provst Monrad til biskop Müller 16. august 1834
 - 35) Biskop Müller til Danske Kancelli 19. august 1834 og skrivelse fra Danske Kancelli til samtlige biskopper og amtmænd september 1834
 - 36) Grev Holstein havde i 1827 stiftet "Missionsforeningen for Grevskabet Holsteinborg". Hensigten med at stifte foreningen var, at den skulle fungere som støtte til "Det danske Missionselskab", grundlagt i 1821.
 - 37) R. Sørensen til J. C. Lindberg 29. oktober, 7. november, 13. december 1834 og januar, 10. februar, udateret II (marts?) 1835
 - 38) R. Sørensen til J. C. Lindberg 10. februar 1835 og R. Sørensen og R. Ottesen til J. C. Lindberg udateret I (marts?) 1835
 - 39) R. Sørensen og R. Ottesen til J. C. Lindberg 4. februar 1835 og udateret (marts?) 1835 og Banning: Vækkelsernes frembrud..., s. 39-40
 - 40) R. Sørensen og R. Ottesen til J. C. Lindberg udateret I og II (marts?) 1835
 - 41) NKT 1836 spalte 135-143 og spalte 269-272
 - 42) Balslev: En mærkelig Aabenbarelse..., s. 159
 - 43) Kornerup: J. P. Mynsters visitatsdagbøger, b. 1, s. 134
 - 44) Kornerup: J. P. Mynsters visitatsdagbøger, b. 1, s. 134, 157, 165-166
 - 45) Se Lindhardt: Vækkelse og kirkelige retninger, s. 36, Zerlang: Bøndernes klassekamp i Danmark s. 153 og Banning: Degnekristne, s. 74
 - 46) R. Ottesens brev til J. C. Lindberg af 10. august 1837 viser, at han er enig i R. Sørensens synspunkter
 - 47) Nielsen: Andagtslitteraturen..., s. 157
 - 48) En almuerejsning skal her forstås som protestaktioner fra den religiøst vakte almue på baggrund af en erkendelse om, at den vakte almue ikke havde tilstrækkelig religiøs frihed.
 - 49) NKT 1837, spalte 88-92
 - 50) Pastor Duus' indberetning til justitsråd Birch 28. januar 1837. Findes i Rigsarkivet (D. K. I, nr. 114) og er optrykt af Lindberg i NKT 1837, spalte 487-488.
 - 51) NKT 1837, spalte 156-159. Denne beretning bygger på R. Sørensens afskrift af forhøret.
 - 52) Nissen: Kristelig Bevægelse i ..., s. 72 og Nygaard: Kristenlivets Vækkeshistorie..., s. 415-423
 - 53) R. Sørensen blev dømt for de to forsamlinger i oktober 1837
 - 54) Denne skrivelse er optrykt i NKT 1837, spalte 645-650
 - 55) Nissen: Kristelig Bevægelse..., s. 76; jf. tilsvarende, hvorledes Kancelliet omkring 1812 lige så stille gav efter over for De stærke jyder i skolesagen og dermed tillod det religiøse læsestof i disses egen skole. Hermed var i praksis grunden lagt til friskoleloven fra 1855/56, som grundtvigianerne ellers har taget æren for. For en uddybende beskrivelse af dette kan Jacob Røjskærs hovedfagsspeciale fra Aarhus Universitet, 1982, "De stærke jyder og skolesagen 1810-1845", nævnes..
 - 56) Banning: Rasmus Sørensens rejse til Fyn og Langeland
 - 57) Denne ansøgning er optrykt i NKT 1840 spalte 58-63
 - 58) Rasmussen: J. P. Mynster..., s. 145-161
 - 59) Banning: Degnekristne..., s. 330
 - 60) R. Ottesen blev ved retten tiltalt for at have brudt Trykkefrihedsordningen af 1799, men blev frikendt. Se R. Ottesen til Antvorskov Birk, september 1840 (sendt til Lindberg) og R. Sørensen: Mit Levnetsløb..., s. 246
 - 61) Rasmussen: J. P. Mynster..., s. 170-172
 - 62) Jørgensen: Anmeldelse af "Degnekristne" og R. Ottesen: Erklæring..., s. 13-14
 - 63) Anders Pontoppidan Thyssen har flere steder i 7-bindsværket "Vækkelsernes frembrud"... undersøgt andre adresser fra vakte lægfolk, hvor der har været betydelig flere underskrivere.

- 64) Sørensen: Mit Levnetsløb...., s. 248-251
- 65) For yderligere oplysninger om denne almuepolitiserings kan jeg henviser til Britta E. Nielsen hovedfagsspeciale fra Aarhus Universitet: "Den danske politiske bondebevægelses udvikling på øerne i første halvdel af 1840'erne". Flere lignende afhandlinger er anført s. 69-70 i Vagn Wählin: Fra statshistorie til kulturhistorie s. 55-85 i: Vagn Wählin (red.): "Historien i kulturhistorien", Aarhus 1988
- 66) Wad: Autobiografiske optegnelser af E. Mau
- 67) I NKT 1840 spalte 72-80 og 390-396 advarede R. Ottesen mod baphtismen

Billeder og kort

Alle billeder og kort stammer fra Center for Kort og Billeder, Det Kongelige Bibliotek

Trykte kilder

- Banning, Knud: Rasmus Sørensen's Reise til Fyn og Langeland, s. 128-137 i: Kirkehistoriske Samlinger, 7.rk., b. 4, Kbh. 1960-62
- Holstein, F. A.: Nogle Ord til Christendommens Venner paa Grevskabet Holsteinborg, Kbh. 1834
- Kornerup, Bjørn: J. P. Mynsters Visitatsdag-bøger 1835-1853, Kbh. 1837
- Lindberg, J. C. (red.): Kbh. (Forkortet NKT + årstal)
Den Nordiske Kirke-Tidende for Aaret 1833 og 1834
Nordisk Kirke-Tidende for Aaret 1835, 1836, 1837, 1840
- Ottesen, Rasmus: Erklæring fra os underskrevne Medlemmer af vor danske christne Menighed, i Anledning af det forehavende Forslag til en ny Alterbog og et nyt Kirke-Ritual, Kbh. 1839
- Sørensen, Rasmus: Et Ord om gudelige Forsamlinger, som holdes uden for den offentlige Guds-tjeneste, Kbh. 1832
- Sørensen, Rasmus: Vor christne Troes Forsvar

imod Pastor Bastholms Angreb, med Beviis for, at hans Ytringer, i hans Betragtning om Hindringer for Christendommens Udbredelse, ere uchristelige, ugudelige og løgnagtige, Kbh. 1833

Sørensen, Rasmus: Vor christne Troes Forsvar imod Rector Quistgaards lille Angreb, tilligemed mit Svar til Pastor Bastholm paa hans Yttring om mit Skrivt imod ham, Kbh. 1833

Sørensen, Rasmus: Nogle Ord til højbaarne Hr. Kammerherre Grev F. A. af Holsteinborg eller Svar paa hans "Nogle Ord til Christendommens Venner paa Grevskabet Holsteinborg", Kbh. 1834

Sørensen, Rasmus: Modbemærkninger til Stykket: En mærkelige Aabenbarelse af et begaaet Mord, i Nordisk Kirke-Tidende No. 9. d. A., Slagelse 1836

Sørensen, Rasmus: Hvad er Religions-Frihed? Og hvad er det for en Religions-Frihed under Navn af Sognebaands Løsning, som Grundtvig og Lindberg stride for? Og hvad er det, Hr. Mau, Hr. Lindberg og Hr. Rønne have havt at indvende imod mig?, Slagelse 1836

Sørensen, Rasmus: Mit Levnetsløb, og dets levende Berørelse med Almueskolens Historie i Danmark i indeværende Aarhundredes første Halvdeel, Kbh. 1847

Wad, G. L.: Autobiografiske optegnelser af E. Mau, s. 629-707 i: Kirkehistoriske Samlinger, 4. rk., bind 6, Kbh. 1899-1901

Utrykte kilder

- *Udaterede breve fra samme år er nummererede med romertal.
- Det Kongelige Biblioteks Håndskriftssamling: Lindbergs arkiv Add. 922, 4*:
- Breve fra R. Ottesen og R. Sørensen til J. C. Lindberg: 9. oktober 1834. (I artiklen blot betegnet som R. Ottesen til Lindberg, da beretningen er skrevet af R. Ottesen og blot indsendt af R. Sørensen), udateret I (marts?) 1835

Breve fra R. Sørensen til J. C. Lindberg: 28. og 30. april, 30. august, 4. og 29. oktober, 7. november, 13. december 1834. Januar, 10. februar, udateret II (marts?) 1835
8. marts 1836

Breve fra R. Ottesen til J. C. Lindberg: 10. august 1837, 17. februar 1838, kopi af brev fra R. Ottesen til Antvorskov Birk september 1840

Landsarkiv for Sjælland:

Sjællands stifts bispearkiv B.5.a. 982:

Pastor Holms indberetning af 26. juni 1832

Pastor Trydes brev til biskop P. E. Müller af 19. maj 1832

Skrivelse fra Danske Kancelli til Biskoppen over Sjællands stift af 20. oktober 1832

Rigsarkivet:

Danske Kancelli, 2. departement, brevsag nr. 2771 for 1834:

Provst Monrad til Biskop Müller 19. august 1834

Biskop Müller til Danske Kancelli 19. august 1834

Skrivelse fra Danske Kancelli til samtlige biskopper og amtmænd september 1834

Danske Kancelli, 1. departement, brevsag nr. 1114 for 1837:

Pastor Duus til Justitsråd Birch 28. januar 1837

Biskop Mynsters erklæring til Danske Kancelli 4. april 1837

Danske Kancellis skrivelse af 22. april 1837 til amtmændene over Sorø og Holbæk Amter og biskoppen over Sjællands stift

Litteratur:

Baagø, Kaj: Magister Jacob Christian Lindberg. Studier over den grundtvigske Bevægelses første Kampe. Kbh. 1958

Balle-Petersen, Margaretha: Guds folk i Danmark. Nogle synspunkter på studiet af religiøse grupper, s. 78-126 i: Folk og kultur, Lyngby 1977

Balslev, Johannes: En mærkelig Aabenbarelse af et begaaet Mord, s. 149-161 i: Aar bog for Historisk Samfund for Sorø Amt VI, Skelskør 1917

Banning, Knud: En Landsbylærer, Kbh. 1958
Banning, Knud: Degnekristne. En Almuerejsning. En Studie over den gudelige Vækkelse paa Sydvestsjælland med særligt Henblik paa Skolelærer Rasmus Sørensens Virke, Kbh. 1958

Jensen, F. E.: Det sydvestsjællandske Broderkonvent, s. 64-81 i: Aar bog for Historisk Samfund for Sorø Amt XXXIII + XXXIV, Haslev 1947

Jensen, Jens Peter: Rasmus Ottesen (1803-1862). Nogle Blade af hans Levnetsløb som et Bidrag til Religionsfrihedens og de gudelige Forsamlings Historie, s. 63-101 i: Aar bog for Historisk Samfund for Sorø Amt XI, Skelskør 1923

Jørgensen, Johan: Anmeldelse af "Degnekristne", s. 321-324 i: Fortid og Nutid, bind 20, Kbh. 1957-59

Koch, Hal & Kornerup, Bjørn (red.): Den danske kirkes historie
Bind VI: Koch, Hal: Tiden 1800-1848, Kbh. 1954

Lindhardt, P. G.: Vækkelse og kirkelige retninger, 3. udgave, Aarhus 1978

Nielsen, Ole Nørskov: Andagtslitteraturen og de gudelige vækkelser på Fyn 1820-40, Odense 1973

Nissen, J.: Kristelig Bevægelse i Vemmelev-Hemmeshøj i Trediveerne, s. 48-78 i: Aar bog for Historisk Samfund for Sorø Amt VII, Skelskør 1918

Nygaard, Frederik: Kristenlivets Vækkelseshistorie paa Mors og Omegn i den første Halvdel af vort Hundredår, s. 189-297 og 401-447 i: Nordisk Maanedsskrift for folkelig og kristelig Oplysning II, Odense 1881

Nygaard, Frederik: Kristenliv i Danmark gennem hundrede Aar (1741-1840). En gudelige Forsamlings Historie. Den fynske Opvækkelse, Kbh. 1897

Rasmussen, Jens: J. P. Mynster. Sjællands biskop 1834-1854. Kampen for en rummelig kirke. Forholdet til N. F. S. Grundtvig og Grundloven, Odense 1999

Sanders, Hanne: Bondevækkelse og sekularisering. En protestantisk folkelig kultur i Danmark og Sverige 1820-1850, Stockholm 1995

Thorkildsen, Dag: Vækkelse og modernisering i Norden på 1800-tallet, s. 160-180 i: Historisk Tidsskrift, Oslo 1998

Thyssen, A. P. (red): Vækkelsernes Frembrud i Danmark i første Halvdel af det 19. Århundrede

Bind II: Banning, Knud: De sjællandske Vækkelser, Kbh. 1961

Bind III: 1: Ottosen, Knud, Pedersen, Johan-

nes og Thyssen, A. P.: De fynske Vækkelser, Kbh. 1964

Wagner, Hans: Den gode strid. Brud og kontinuitet i landbosamfundets sociale relationer i samspillet mellem de religiøse vækkelses nye fællesskabsformer, 1820-1840, s. 73-115 i: Kirkehistoriske Samlinger, Kbh. 1999

Wählin, Vagn: Religion, mentalitet og bevidsthedshistorie - et essay omkring studier i samspillet mellem livsholdning, religiøs tilværelsesforståelse, sociale netværk og levevilkår i lokalsamfund, s. 191-234 i: Historien i kulturhistorien, Aarhus 1988

Zerlang, Martin: Bøndernes klassekamp i Danmark, Medusa 1976

Forfatter: *Joan Kobæk Trabjerg* er cand. mag. i historie og religionsvidenskab fra Aarhus Universitet og Odense Universitet 2001.

Gl. Skolegårdsvej 23, 3450 Allerød

Af Alstedgårds historie

Af Helge Jensen

Historien i korte rids

I den østlige del af Alsted by - på hjørnet af Alstedvej og Hejreskovvej - ligger Alstedgård med sine hvide længer og den statelige hovedbygning, som er bygget i 1840 i een etage og med frontispice mod øst og vest.

Gårdens marker ligger alle syd for Alstedvej og skråner ned mod enge og Susåen - på steder med et ret stejlt fald.

Alstedgårds historie begynder langt tilbage i tiden, som en fæstegård under Sorø Kloster, Anneshaab hed gården dengang. Den lå sammen med de andre gårde - 22 i alt - der dannede Alsted by. Gårdene i Alsted var alle fæstegårde under Sorø Kloster - undtagen præstegården.

I udskiftningstiden, der varede fra 1782 til 1840, blev en del af gårdene flyttet ud af byen, og andre blev lagt sammen. Syv gårde blev liggende i byen - og ligger der stadig, dog har fire af gårdene solgt jorden fra.

Det var to driftige mænd fra hver sit samfundslag, der skabte Alstedgård.

Den ene ved hårdt arbejde som hoveribonde, den anden med sin gode økonomi, som godsinspektør ved Sorø Akademi.

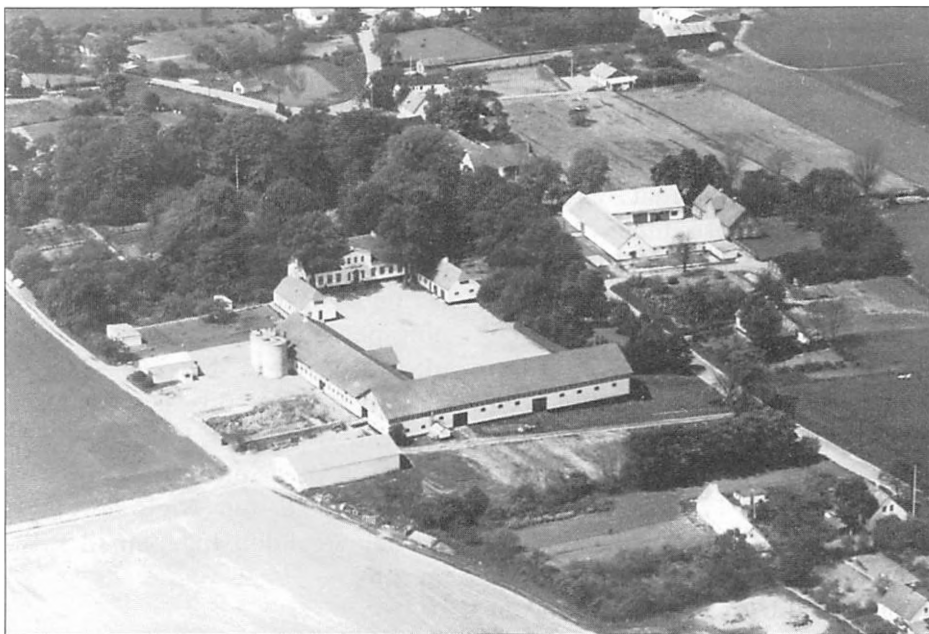
Der blev sammenlagt 3 fæstegårdes jorde og fire udflyttede gårdes tofter til een gård - Alstedgård.

I årenes løb er der yderligere blevet lagt mere jord ind under gården, og der blev købt og bygget huse, som senere er blevet solgt fra.

I 1934 brændte udlængerne helt ned til grunden. Hovedbygningen og det gamle stuehus fra omkring 1770 undgik flammerne - længerne blev bygget op igen, og det gamle stuehus blev restaureret - og gården blev til den gård, som ligger der den dag i dag.

I årene fremefter er Alstedgård drevet som en ganske almindelig gård med tidssvarende maskiner og metoder - og i mange år havde man landbrugselever.

1. marts 1955 overtog "Forsøgsudvalget for Sukkerroedyrkning" Alstedgård. Gården blev nu drevet dels som forsøgsgård og dels som

Alsted by med Alstedgård 1956. (Foto Sylvest Jensen, Hillerød).

demonstrationsgård vedrørende roedyrkning, men samtidig blev den drevet som et normalt landbrug med omkring 30 - 40 køer. Der blev ansat en konsulent som forsøgsleder, som fik bopæl i hovedbygningen.

Det var de nyeste maskiner vedrørende sukkerroedyrkning, der blev demonstreret - ikke kun danske maskiner men også udenlandske. Til demonstrationerne kom der landmænd fra hele landet - somme tider 6 - 700 gæster på en dag.

I 2001 blev Alstedgård sat til salg, fordi man ønskede at flytte aktiviteterne til Holeby på Lolland. Ved salget af gården var der 108 hektar

jord, og den blev solgt til svineavlsproducent Skjold Wissing og hans søn Thyge Wissing i Tyvelse.

Anneshaab

Den 30. marts 1759 satte "Sorø Ridderlige Akademi" en ny fæster ind på fæstegården Anneshaab i Alsted. Det var "Landsoldat" Niels Sørensen, som var født i Fjenneslev i 1729 og altså 30 år gammel.

Palmesøndag, den 8. april 1759 var Niels Sørensen blevet "trolovet" med pigen Bodil Nielsdatter også fra Fjenneslev, og "fick gaar i Alsted" skrev pastor Andreas Pedersen Müller i Fjenneslev Kirkebog, (præst i Alsted 1739-1761). Bodil Nielsdatter var pige på Fjenneslev Mølle og var da 35 år.

Anneshaab var på det tidspunkt en meget forsømt og forfalden gård. Hvis en fæster forsømte fæstegården - var blevet for gammel eller på anden måde ikke kunne klare bedriften -, blev han sat fra gården, og en anden "mere duelig" blev sat ind i stedet. Der havde i årenes løb været en del udskiftninger på Anneshaab. Omkring 1738 var en Rasmus Danielsen "frasiat" gården på grund af "Efterladenhed og Restancer". I 1753 blev en Ole Hansen sat ud på grund af "Armod og Fattigdom". I 1757 var det for "Restance og Udygtighed", at Hans Christoffersen blev frataget fæstet. Året efter blev Chresten Pedersen fradømt fæstet. Her er der ikke opgivet nogen grund.

Det var ikke alene på Anneshaab, der var stor udskiftning af fæstere; der var mange lignende beretninger fra de øvrige fæstegårde i Alsted - og formentlig over hele landet.

Kvægpesten havde floreret på Midsjælland omkring 1750, og dens følger var katastrofale for fæsterne. "Kvægsygen", som sygdommen blev kaldt, begyndte i 1745 og forsvandt lidt efter lidt i 1750'erne. En almindelig fæstegård havde på den tid sjældent mere end 4-6 køer. Da kvægpesten var på sit højeste, kunne der i et sogn dø op imod 100 køer, det var kun ganske få køer, der overlevede. Der gik kun få dage fra en ko blev syg, og til den døde, og man stod fuldstændig magtesløs over for sygdommen. I Jylland mente man at kunne beskyt-

te sig mod sygdommen ved at drive køerne gennem et bål!

Fæstebonden Niels Sørensen

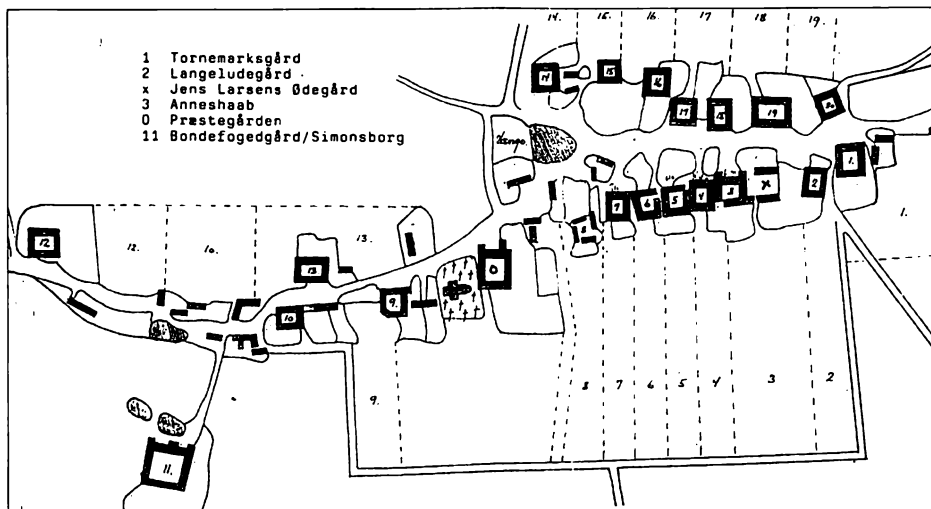
Da Niels Sørensen flyttede ind på Anneshaab, blev han hjulpet godt i gang af Akademiet. Han blev fritaget for at betale formandens restancer og fritaget for at betale indfæstningspenge. Han fik såsæd på 12 td. byg og 11 td. havre, 8 rgsd. til indkøb af heste, 6 rgsd. og 4 mark til en ny vogn, samt løfte om hjælp til høg og halm om fornødent. Det fremgår ikke, om Niels Sørensen klarede sig uden hjælpen til sidstnævnte.

Niels Sørensen må have været i besiddelse af et godt gåpåmod og dygtighed, for i løbet af få år havde han fået styr både på jorden og bygningerne.

I stedet for den halve snes små heste, en fæstegård af den størrelse normalt havde - heste, som dårligt nok kunne trække redskaberne, som f.eks. den store danske "hjulplov", købte Niels Sørensen efterhånden 6 store heste, med dem kunne han udføre sit hoveriarbejde på den halve tid i forhold til, hvad hans medfæller brugte. På den måde fik han mere tid til at drive sin egen gård.

Han fik ryddet en mængde store sten fra sine agre og satte stengærder om markerne, i stedet for de jordvolde, der var almindelige på den tid.

Som belønning for det store arbej-

Kort over Alsted by med gårdene udskiftningen 1780-1840. (Oluf Peder Olsen).

de han lagde i gårdens drift, bevilgede Akademiet Niels Sørensen "Frihed for Hoveri" på livstid mod betaling af en rgsd. pr. td. hartkorn årlig i hoveripenge - i alt 8 rgsd. 4 mark. Dette har givet ham endnu mere tid til at passe bedriften.

I de følgende år fik han bygget et nyt stuehus. Det har været godt og solidt, for det stod lige til efter branden i 1934, hvor det blev bygget om. Omkring 1774 var Niels Sørensen stort set færdig med at genopbygge den forfaldne gård, og han fik uden problemer fornyet sit fæstebrev. Samme år modtog Niels Sørensen en meget sjælden hædersbevisning for en fæster.

Den 28. februar 1774 fik han nemlig af Sorø Akademis "Overhofmester Hans Excellence Gehejmekonferentzråd og Amtmand von

Reitzenstein" overrakt et indvendigt forgyldt sølvbæger på 3 pæglis størrelse - med på den ene side Akademiets våben og nedenunder inskriptionen: "Belønning for Stræbsomhed", og på den anden side en forgyldt medaljon hængende i en sløjfe, og hvorpå læses: "Foræret Niels Sørensen, Sorø Ridderlige Akademies Gaardmand i Alsted, den 28. Februarii 1774".

Hædersbevisningen blev overrakt i en forsamling af godsets fæstere samt bondefogeder med "Ros for udvist Flid og Stræbsomhed", og endvidere blev de tilstedeværende opfordret til at træde i samme fodspor.

Den 7. august 1777 fik Niels Sørensen "Fæste paa det gamle Huus ved Alsted Gade", hvori mølleren Frederik Knudsens enke havde boet,

men nu var "fradød". Imod at opbygge det blev han fri for indfæstning, men den årlige husafgift forhøjedes fra 1 mark og 8 sk. til 1 rgsd. årligt. Det gamle "Gadehus med Enghauge" (vænge) ligger der endnu, matr. 51, Alstedvej 35. I 1933, hvor grunden blev udstykket, fik huset matr. nr. 51a.

Sognefogeden Niels Sørensen

Gaardmand Niels Sørensen blev beskikket til sognefoged i Alsted den 24. juli 1779 efter den tidligere sognefoged Christen Thomsen - og havde allerede fungeret som sådan i nogen tid. Christen Thomsen havde Bondefogedgården i Alsted i fæste, og mens han var der, var han sognefoged, men han var nu rejst fra gården og havde overdraget den til "Spisemester" ved "Det Ridderlige Academi i Sorø", Carl Christian Tronier.

Benævnelsen sognefoged var af nyere dato på den tid. Før havde man bondefogeder, og den, der var bondefoged, havde fæste på Bondefogedgården, men nu havde man forladt denne skik.

Da Niels Sørensen vedblev at forrette sognefogedtjenesten, "taalelig og vel", bliver han fritaget for at betale hoveripenge. Hvis han frasagde sig stillingen som sognefoged, skulle han betale hoveripenge som tidligere - men han beholdt stillingen til sin død.

Niels Sørensen tilbød nu Akademiet at købe den del af Anneshaabs

besætning og inventar, som var Akademiets, og dette "tilstodes ham" - og eftersom han havde opbygget hele sin gård, således at der i lange tider ingen reparationer var nødvendige, blev han og hans arvinger fri for at "tilsvare nogen Brøstfæld" af gården, såvel af de stående bygninger, "samt hvad der herefter bygges". Samme år den 14. januar fik han fornyet fæstebrevet.

Jens Larsens ødegård

Øst for Anneshaab lå en anden fæstegård, Jens Larsens ødegård blev den kaldt. Fæsteren Jens Larsen var gået fra gården i 1662 - og siden havde den ligget mere eller mindre øde hen - heraf navnet.

Efter at Jens Larsen var gået fra gården, blev jorden drevet af seks gårdmænd i Alsted i en kort årrække. Derefter blev der igen sat fæstere ind på den frem til 1768, hvor den blev helt nedlagt. Under alle de sidste fæstere var bygningerne ikke blevet vedligeholdt. De mest forfaldne bygninger blev nu revet ned, men den nordlige længe ud mod vejen og den sydlige længe, der havde været stuehus, blev sat nogenlunde i stand og indrettet til beboelser med have til. Disse beboelser bortfæstede Akademiet til nogle husmænd.

Fra 1768 fik Alsted Mølle, som ingen jord havde, nu ødegårdens jord i fæste og havde den frem til 1780.

Anneshaab udvider

Den 14. januar 1780 fik gårdmand og sognefoged Niels Sørensen fæste på jorden, der havde hørt til Jens Larsens ødegård. Anneshaabs samlede areal blev nu 112 td. land - en ny "dobbeltgård" var opstået. Der fulgte ingen bygninger, sæd eller besætning med - til gengæld fik Niels Sørensen ejendomsret over løssøret. Senere fik han af Akademiet materialer til en 12 fags ladebygning. Materialerne fik han fra Akademiets skove. Fra nu af var hele gårdens besætning og inventar hans private ejendom. Jens Larsens ødegård eksisterede ikke mere - en gårds saga var endt.

Niels Sørensen fik ikke den glæde af al sin "Flid og Stræbsomhed", som han vel nok havde fortjent. Han døde i 1786 - kun 57 år gammel - og blev begravet den 14. maj fra Alsted Kirke.

Pastor Jens Hansen Mønsted (præst i Alsted 1767-1788) skrev i kirkebogen: "Kast Jord paa og prædikedet over Sognefoged Niels Sørensen i Alsted". Det var vist alt, hvad der blev skrevet om Niels Sørensen dengang.

Senere er der skrevet om ham: "Han var en af de betydeligste bønder i Alsted, han vandt ved flid og dygtighed anerkendelse også uden for sin stand. Han levede i en meget betydningsfuld tid for bondestanden og gjorde en betydelig indsats for den ny tids gennembrud i sin by."

Niels Sørensen og Bodil Nielsdatter fik syv børn. De seks af dem døde alle som små, kan man se af kirkebogen. Den eneste, der overlevede, var en datter kaldet Anne Nielsdatter, der var døbt i Alsted Kirke den 26. juli 1764. Hun blev gift med enkemand Christen Jacobsen på Herredsfogedgården i Sigersted den 15. oktober 1777, ifølge "Copulationsbrev". Hun har da kun været 16 år. Christen Jacobsen var som sin svigerfar en foregangsmand inden for landbruget.

Niels Sørensens enke overtog fæstet af Anneshaab efter sin mand. Af folketællingslisterne fremgår det, at hun havde ni tjenestefolk til hjælp.

I 1790 giftede Bodil Nielsdatter sig med Ole Hansen, der var født i Alsted og døbt her i 1764 - og henvend 40 år yngre end sin kone. Efter dette giftermål overtog Ole Hansen fæstet af Anneshaab. Året efter døde Bodil Nielsdatter, 67 år gammel. Hun blev begravet på Alsted Kirkegård den 27. juli 1791. Ole Hansen afstod fæstet af Anneshaab i 1795, men forbeholdt sig det hus, han fik i fæste samtidig med gården i 1790.

Husmændenes jord

Ved udskiftningens påbegyndelse i 1782 var der taget et 8½ td. land stort areal fra en gård i "Østervangen" i Alsted, matr.nr. 22 (Bransagergården, Alstedvej 76) til jord til husmændene, men det blev ikke anvendt til formålet, da det hurtigt viste sig ikke at være stort nok. Hus-

mændene fik da et andet stykke jord, som lå i Hylstrup, der hører til Alsted sogn - dette jordstykke blev kaldt Brunemarken, hvad det stadig hedder.

Det areal, der var taget fra Bransagergården, blev ikke lagt tilbage til Bransagergården, men fik matr.nr. 25. Alsted Mølle fik nu fæste på dette stykke jord. I 1827 fik Alstedgård "Husmændenes Jord" i fæste, og dette stykke jord blev nu kaldt "Møllemarken", fordi Alsted Mølle havde haft jorden i fæste i nogle år.

Søren Kierulff Povelsen og Anneshaab

Ole Hansen afstod allerede fæstet af Anneshaab i 1795 til fhv. isenkræmmer-svend Jacob Gørtzen fra Næstved. I 1807 solgte Gørtzen Anneshaab til "Studiosus Juris" Jørgen Obel. Denne havde gården i 2 år og afstod Anneshaab til "Exam. Juris" Søren Kierulff Povelsen for 9600 rgsd.

Heri var indbefattet 2 huse i Hejreskovmarken, som tilhørte Anneshaab og var fæstet ud til nogle husmænd. Hejreskovhus nr. 1 og nr. 2 blev de benævnt i de gamle papirer.

Hejreskovhus nr. 1 er opført af Gørtzen i 1797 og lå på Anneshaabs jorde i den sydlige del af "Hejreskovmarken" - på brinken ned mod Susåen, der var på det tidspunkt 4 td. land jord til ejendommen. Det er det sted, der i dag hedder "Åbo" og har matr.nr. 32 af Alsted (Hejreskovvej nr. 11).

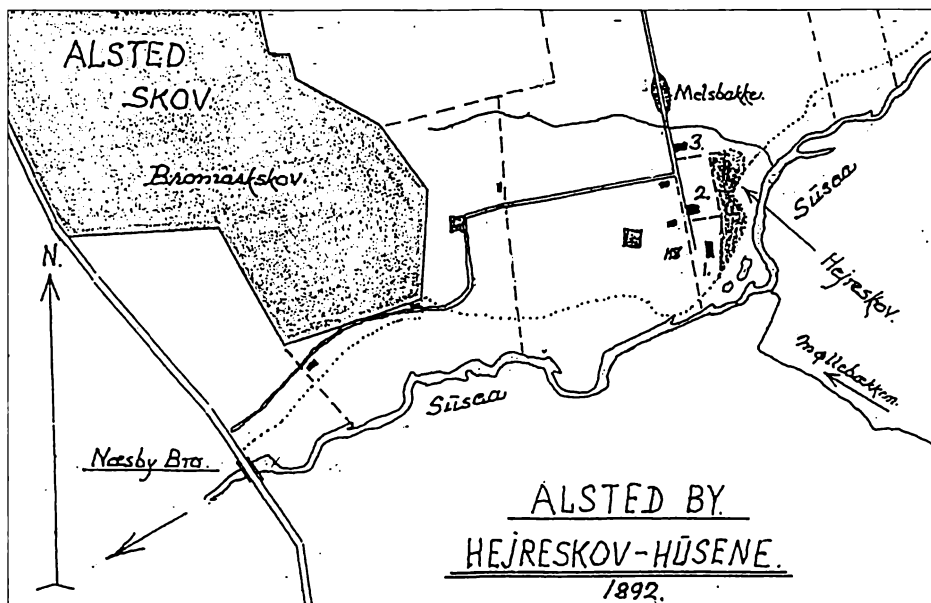
Hejreskovhus nr. 2 er opført omkring 1808 af Jørgen Obel, også på Anneshaabs jord, her var også lidt jordtilliggende. I 1890 blev jorden lagt ind under Hejreskovhus nr. 1. Hejreskovhus nr. 2 blev med tiden meget forfaldent, og i 1949 var det helt væk.

Med salget af Anneshaab til Søren Kierulff Povelsen begyndte der et helt nyt og betydningsfuldt afsnit af gårdens historie.

Søren Kierulff Povelsen var født den 26. august 1788 som søn af den velhavende købmand og brændevinsbrænder Peter Christian Povelsen i Sorø.

I 1806 havde Søren Kierulff Povelsen taget juridisk embedseksamen, og fik herefter stilling som fuldmægtig ved Sorø Akademis administration. I 1817 blev han konstitueret forvalter ved Sorø Akademis gods og i 1827 forvalter ved godsets søndre distrikt for i 1836 at blive godsinspektør for hele godset. Han blev senere kammerråd og endte som etatsråd og ridder af Dannebrog.

I 1809 blev Søren Kierulff Povelsen gift med Louise Frederikke Cadet, der var født den 9. juni 1789 i Sorø som datter af den sidste fægtemester ved Sorø Akademi Pierre Supiot Cadet og hustru Magdalene Cathrine Hansen.

Kort over Hejreskov med Hejreskovhusene 1 2 3. (Oluf Peder Olsen).

Nyt navn: Alstedgaard

Kort efter at Kierulff Povelsen havde overtaget Annshaab, fik gården navnet Alstedgaard. Indtil da var der en anden gård i Alsted, der hed Alstedgaard - nemlig den tidligere bondefogedgård. Bondefogedgården havde i 1784 fået en ny fæster, Rasmus Simonsen, og i 1801 havde han givet gården navnet Alstedgaard.

I 1809, da Kierulff Povelsen havde købt Annshaab og givet den navnet Alstedgaard, fik den gamle Bondefogedgård navnet Simonsborg, som den hedder den dag i dag. (Alstedvej nr. 4).

Hvordan disse navneskift er gået for sig, er ikke godt at vide, men da

Kierulff Povelsen jo havde en stor stilling ved Sorø Akademi, er det formentlig ham, der har bestemt sig for, at hans gård skulle have navnet Alstedgaard - måske har han syntes, at navnet klingede fornemmere. Det fornemme lagde både Kierulff Povelsen og hans frue meget vægt på. Fruens far var jo som tidligere nævnt fægtemester ved Akademiet og franskmænd - dette prægede dateren både af temperament og udseende.

I 1812 opførte Kierulff Povelsen et hus i Hejreskov helt nede i lavningen øst for "Fægangsvejen", i dag Hejreskovvej. Det blev fæstet til "Landsoldat og Dannebrogsmænd" Peder Ibsen. Til huset var der 4 td. land jord. Fæsteren skulle have

opsyn med, at der ikke foregik ulovlig hugst i den til Alstedgård hørende lille skov, der lå på skrænten ned mod engen. Alsted Skov havde tilbage i tiden strakt sig helt over til denne skov, som var en rest fra dengang. Der havde været store hejrekolonier i skoven - heraf navnet Hejreskov. Dette hus er benævnt Hejreskovhus nr. 3. Huset blev revet ned i 1991 og var på det tidspunkt temmelig forfaldent. Nu er der bygget et nyt hus i røde sten - lidt længere øst for vejen (Hejreskovvej nr. 9).

Søren Kierulff Povelsen havde stilet mod at blive godsejer. I 1825 blev der holdt tvangsauktion over Mørup Gods, der ligger nord for Fjenneslev og Frøsmosen og hører under Fjenneslev. Kierulff Povelsen var mødt op for at byde på godset.

Amtmand Stemann var imidlertid også ude efter at købe Mørup til Sorø Akademi. Dette var holdt hemmeligt, for at prisen ikke skulle skrues op. Da Søren Kierulff Povelsen begyndte at byde, lod Stemann ved en af sine bekendte en seddel lægge i Povelsens hat, der lå i et vindue, og denne bad ham se efter, hvad der lå i hans hat. Der stod på sedlen, at såfremt han købte Mørup, måtte han fratræde sin stilling ved Akademiet. Dette forvirrede ham et øjeblik, og imens fik Stemann Mørup for en pris af 40.000 sølvdalere, hvilket var langt mindre, end godset var værd.

Søren Kierulff Poulsen var måske ikke stort bedre, for det fortælles, at

da gårdene i Alsted skulle sættes i hartkorn, var han i kraft af sin stilling ved Sorø Akademi med til dette - og hartkornet blev sat meget lavt, selv om jorden i Alsted stort set var god, så måske har han allerede da gået med planer om at købe Anneshaab, så han kunne få gården billigere, men det kan man selvfølgelig kun gisne om.

Embedsbolig i Sorø

I 1818 flyttede Søren Kierulff Povelsen ind i en embedsbolig på Storgade nuv. nr. 9, tilhørende Akademiet. I 1832 blev den gamle bolig nedrevet, og her blev bygget en ny og meget anselig bolig, som Kierulff Povelsen boede i med sin familie, til han døde i 1861. Denne bolig var den senere "Ministerbolig". Nu er der kunstmuseum i den gamle herskabelige bygning.

Deres hjem var et af de mest herskabelige i Sorø. Fruen var fornem af væsen og holdt stærkt på formerne. Det fortælles, at hun altid kørte med firspand, når hun kørte til Alstedgård. Endvidere fortælles der, at hun kørte i firspand, når hun aflagde besøg hos herskabet i "Herrernes Gård", der var naboejendom til Kierulff Povelsens egen bolig!

En stor børneflokk var vokset op. Den spredte megen liv og munterhed både i Sorø og i Alsted. Kierulff Povelsen ejede også Sophiekilde ved Sorø sø nær Parnas, og her opførte han den pavillon, som endnu findes på stedet. Familien holdt af at samle vennerne til te herude

om aftenen, og bagefter dansede de unge, og når festen var slut, sejlede selskabet tilbage over søen i oplyste både.

Alstedgaards smedje

I 1839 opførte Kierulff Povelsen et hus med smedje på Alstedgårds jord øst for byen, som kaldtes "Østervangen", og fæstede det til smed Peder Hansen for en "aarlig Afgift af 20 rgsd. Sølv". Videre hed det: "Fæstere er pligtig at udføre al Alstedgaards Smedearbejde mod passende Vederlag. Dateret Sorø, den 31. Oktober 1839". Peder Hansen var født i Tystrup ca. 1807 og var smed i Alsted helt frem til 1880, hvor han holdt op på grund af alder.

Peder Hansen blev afløst af smed Søren Jensen. "Søren Smed" blev han kaldt i daglig tale. Peder Hansen blev boende hos "Søren Smed" som aftægtsmand til sin død. I 1902 købte "Søren Smed" et hus lige øst for Alstedgård og fortsatte her som gårdens smed. Huset, han købte, var Tornmarkgårdens gamle stuehus, der efter gårdens udflytning blev liggende. (Alstedvej 58).

Smedjen, som "Søren Smed" flyttede fra, blev lejet ud, og omkring 1947 blev den gamle smedje revet ned, og her blev bygget 2 ens bungalower i røde sten. De er nu solgt fra Alstedgård. (Alstedvej nr. 68 og 70).

Alstedgårds smedje vinteren 1942. (Foto Max Tams).

Alstedgård. Søren Kierulff Povelens hovedbygning på Alstedgård fra 1840. Til venstre Niels Sørensens gamle stuehus fra omkring 1770. Foto ca. 2000.

Indlemmelser og nyt stuehus

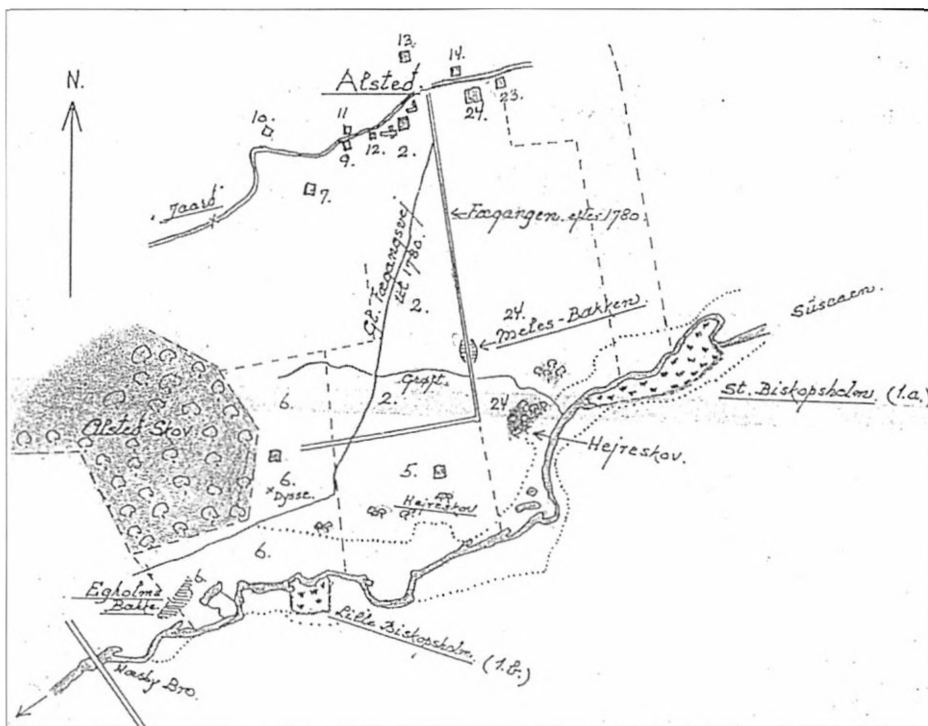
I 1838 fik Kierulff Povelsen lagt Langeludegården, der lå lige øst for Alstedgaard, sammen med denne. Den 21. juni havde han fået bevilning til sammenlægningen, og Langeludegården blev revet ned. Alstedgårds areal var nu på 180 td. land og fik matr.nr. 24 af Alsted.

I 1840 opførte Kierulff Povelsen en smuk og anelig hovedbygning, præget af klassicisme, på Alstedgård. Bygningen blev opført på den del af gården, der vendte mod vest, og skulle erstatte den stuebygning, som Niels Sørensen havde bygget, men det gamle stuehus fik lov at stå.

I 1818, da de gårde, der lå vest for Alstedgård, blev flyttet ud af byen, fik Kierulff Povelsen indlemmet deres tofter i sin egen gårds jord. Inddragelsen af dem gav Alstedgård en fri beliggenhed på hjørnet af Byvejen og Fægangsvejen (nu Alstedvej og Hejreskovvej), og her blev anlagt en stor park, da den ny hovedbygning var opført. Nu boede familien om vinteren i Sorø og om sommeren på Alstedgård.

Biskopsholmene

I Susåen lige syd for Alsted lå to holme: Store Biskopsholm og vest for den Lille Biskopsholm. Holmene hørte til Alsted Sogn; de var matri-

Kort over Alsted og Hejreskov samt Susåen med Store Biskopsholm og Lille Biskopsholm.
(Oluf Peder Olsen).

kulerede under Alsted med matr.nr. 1a og 1 b. Man skulle sejle for at komme ud til dem. Fra langt tilbage i tiden og frem til 1645 hørte de under Sorø Kloster. I 1645 blev Sorø St. Ladegård oprettet - og så kom holmene herunder. I 1830 lejede Kierulff Povelsen St. Biskopsholm og provst Flemmer (provst i Alsted 1816-1845) Lille Biskopsholm.

I 1855 købte Povelsen dem og fik dem lagt ind under Alstedgård. Da Sorø Kloster ejede dem, blev de brugt til "Høslæt". Når Klosteret foretog den årlige "Høslæt" på holmene, foregik det på en mere festlig måde, end hovbønderne ellers var

vant til. De 50-60 mænd, der mødte for af slå græsset, beværtedes med øl samt brød, smør og sild. Dette traktement nævnes som udgiftspost årligt i klostrets regnskab.

Mellem 1835 og 1840 havde Povelsen købt en englod ved Susåen matr.nr. 22d af Alsted, som hørte til Bransagergården; den lå lige ved Store Biskopsholm.

I 1843 købte Kierulff Povelsen det gamle "Enkesæde" i Alsted med tiliggende jordlod på $1\frac{1}{2}$ skp. jord ved offentlig auktion på Sorø Tinghus for 215 rgsd. I dette hus havde der boet præsteenker igennem mange

år - heraf navnet. Ejendommen ligger vest for Alsted Kirke og er bygget sammen med kirkegårdsmuren. I dag hedder det "Legathuset".

Samtidig købte han det gamle skolehus i Alsted, hvor der var oprettet en skole i 1664. Denne skole fungerede til 1814, hvor der kom en ny skolelov, og nu blev den gamle skole nedlagt. Det gamle skolehus ligger her endnu. (Alstedvej nr. 24).

Familien Povelsens dage udrinder

Søren Kierulff Povelsen døde den 17. juni 1861 og blev begravet på Sorø gamle Kirkegård. Hans enke Louise Frederikke overtog boet og trak sig tilbage til Alstedgård, hvor hun førte et stille liv. Hun omgikkes næsten ingen af deres gamle venner mere.

Efter Søren Kierulff Povelsens død viste det sig, at velstanden ikke var så stor som ventet. Han havde været en god administrator for Akademiet, men havde ikke forstået at styre sine egne forretninger med samme dygtighed. I 1849 og 1856 havde han optaget nogle store lån i Alstedgård, kan man se i de gamle papirer. I 1861 solgte Akademiet jordstykket "Møllemarken" til dødsboet, og jorden har siden hørt under Alstedgård. - og kaldes den dag i dag stadig for "Møllemarken", som tidligere nævnt, fordi Alsted Mølle en gang har haft fæste på jorden.

Den 7. oktober 1864 døde den fine

gamle etatsrådinde, ca. 75 år gammel. Hun blev begravet ved siden af sin mand på Sorø gamle Kirkegård.

Sønnen Jean Supiot Cadet Povelsen, der var født den 26. oktober 1824, havde ifølge folketællingslisterne 1845-1860 bestyret Alstedgård for sin far siden 1845 - og fortsatte efter faderens død som bestyrer for sin mor. Han var en ejendommelig lille sammenkrøben mand, der gik underlig sky rundt i en stor gammeldags kappe. Mange anså ham for at være lidt til en side. Han var ugift.

Efter salget af Alstedgård i 1869 (se nedenfor) levede han en del år på Frederiksberg ved Sorø, hvor han døde i 1885. Samme år havde han oprettet et legat, hvor det gamle skolehus og "Enkesædet", der tidligere er omtalt, indgik, og disse boliger blev gjort til fribolig for værdigt trængende i Alsted Sogn. En sum på 2000 kr. blev sat af til vedligeholdelse af husene.

I "Fundatsen for Jean Supiot Cadet Povelsens Legat for værdigt Trængende i Alsted Sogn" læses, at legatet er oprettet "til Minde om Legatstifterens Fader Etatsraad Søren Kierulff Povelsen, R. af Dannebrog, der i 52 Aar var Eier af Alstedgaard".

I 1950 blev det gamle skolehus frasolgt legatet til private. 1970 blev "Enkesædet" solgt til Alsted Menighedsråd, der har indrettet huset med toiletter, spiserum og redskabs-

rum til graveren samt mødelokale til menighedsrådet. Bygningen kaldes i dag både "Enkesædet" og "Legathuset". Den blev fredet i 1977.

Kalkauerne fra 1869

Den 12. september 1865 oprettede etatsråd Søren Kierulff Povelsen og hustrus arvinger en "Forpagtningscontract" med Valdemar Bojesen over Alstedgård.

Valdemar Bojesen var født i København d. 8. marts 1837 som søn af Ernst Frederik Christian Bojesen, senere lektor og rektor ved Sorø Akademi.

Valdemar Bojesen havde gården i forpagtning til 1869, hvor den blev solgt til proprietær Emanuel Hilarius Kalkau. Kalkau, der stammede fra Rosengården i Kværkeby sogn, var søn af godsejer Johan Frederik Hilarius Kalkau og hustru Margrethe Hansen. Han ægtede i 1869 Anna Katarina Dorthea Muus fra Sørup, hvor hun var født den 30. november 1840 som datter af godsejer Thor Muus og hustru Henriette Sønderup.

I 1901 købte proprietær Kalkau 56 td. land af præstegårdens jord, heraf beholdt han kun 16 td. land - resten blev solgt. På Alstedgård var der i disse år stor husholdning og mejeri. I 1907 overdrog proprietær Kalkau gården til sin søn Johan Frederik Hilarius Kalkau på grund af svigtende helbred.

Gamle proprietær Kalkau, som han blev kaldt, døde den 9. november 1911.

Johan Fr. Hilarius Kalkau var født den 30. januar 1876. Han var uddannet landmand, men gjorde i nogle år tjeneste som løjtnant ved artilleriet. Han ægtede i 1903 Dagmar Gulstad, datter af provst Gustav Julius Gulstad (sognepræst i Alsted 1900-1908) og hustru Agnes Ragnhild Helene Scheller. Kalkau solgte gården i 1918.

Skiftende ejere

Efter at Johan Fr. Hilarius Kalkau havde solgt Alstedgård, kom den ind i en urolig periode med hyppige ejerskift. Den undgik ikke efterkrigstidens spekulationssalg med gårde. I årene 1918-1922 var ejeren proprietær Ole Larsen. Han solgte Lille Biskopsholm matr. nr. 1b af Alsted til gdr. Adam Gottlieb Bülow i Tyvelse. Store Biskopsholm, matr. nr. 1a, solgte han i 1919 til gdr. Jens Wissing, Stenholmsgård - også i Tyvelse.

I 1922 solgte Ole Larsen gården til sin svoger Carl Jacobsen, Knudstrupgård. Denne havde kun gården et år, hvorefter han solgte den til Casper Bartholin Lerche, søn af den første leder af Danmarks Radios bestyrelse, kammerherre Lerche. Proprietær Lerche var gift med Ellen Bang, der var ud af den kendte gamle købmandsslægt i Ringsted.

Proprietær Lerche ejede gården til 1934, hvor han solgte til Viggo

Johansen, der havde været forvalter på Hindemae, der ligger på Fyn. Købesummen var 185.000 kr. Til ejendommen hørte nu 202 td. land. Viggo Johansen var lærersøn fra Hjulby ved Nyborg og gift med Kirstine Lindekilde, hvis far var mangeårig forpagter af Hindemae og ejer af Vejstrupgård på Fyn.

Alstedgård brænder 1934

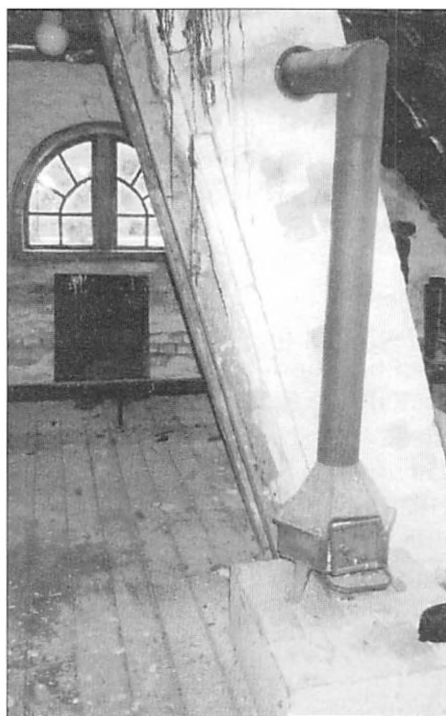
Proprietær Johansen havde ikke været ejer af Alstedgård ret længe, før den brændte. Det var den 4. oktober 1934 om eftermiddagen, hvor der begyndte at trænge røg ud af taget på kviestalden. En af eleverne på gården opdagede branden - men for sent til, at den kunne reddes. Alle gårdens udlænger, der var stråtækte, brændte. Der blæste en kraftig blæst fra syd, så det varede ikke længe, før det hele var et stort flammehav.

Sprøjter fra Sorø og Ringsted var hurtigt fremme, men der var ikke meget at stille op over for brandens hærgen. Kun meget få dyr indebrændte, da de fleste var ude på marken. En ladegavl styrtede sammen over to mand, der slap nogenlunde fra uheldet. Den ene kom stort set ikke noget til, mens den anden brækkede lårbenet og fik brandsår på ryggen. Povelsens store hovedbygning og Niels Sørensens gamle stuehus undgik at blive flammernes bytte.

Der var stor diskussion om, hvordan branden var opstået. Der var ikke elektricitet på den tid på Alsted-

gård, så det kunne ikke være en kortslutning. Senere viste det sig, at branden var påsat.

Viggo Johansen genopbyggede gården efter branden. Det blev en flot gård der - med en stor gårdsplads og de nye staldlænger - gik op i en højere enhed med Povelsens flotte hvide hovedbygning.

*"Strygeløftet" på Alstedgård 2003.
(Foto Wissing, Alstedgård).*

Niels Sørensens gamle stuehus brændte som tidligere nævnt ikke. Det blev efter branden kraftigt restaureret i stil med den nordlige længe, der ligger parallelt med Alstedvej. I den tidligere stuelænge blev der indrettet tidssvarende fol-

kestue og folkeværelser, og der blev indrettet vaskekælder under bygningen. På loftet i hele bygningens længde og bredde blev indrettet et stort rum, hvor storvasken blev tørret og ordnet. "Strygeloftet" blev det kaldt. Der stod et stort gammelt egetræsbord, hvorpå alt strygetøjet kunne ligge. Gulvet på "Strygeloftet" var hvidskuret, der var pænt og rent overalt heroppe. Pigerne blev ofte sendt op for at gøre rent og skure gulv. På "Strygeloftet" var der en stor skorsten med en mærkelig lille ovn stående på en forhøjning og tilsluttet skorstenen med et langt kakkelovnsrør. På denne ovn varmede man de gamle strygejern. De blev stillet på de skrå sider øverst på ovnen. Man havde 10-12 strygejern i brug, når der blev strøget. Der stod hele tiden nogle til opvarmning, mens man strøg.

Sådan varmede man strygejernene op, indtil der blev indlagt elektricitet på Alstedgård. Det blev der efter branden i 1934. Det hvide lys blev det kaldt, da elektriciteten omsider kom til Alsted i begyndelsen af 1930'erne.

Alstedgård var nu igen kommet ind i en rolig periode, og den blev drevet som en ganske almindelig bondegård frem til 1955.

Den 1. marts 1955 afhændede proprietær Viggo Johansen Alstedgård til "Forsøgsudvalget for Sukkerroedyrkning" - og vendte tilbage til Hindemae på Fyn.

Kilder:

Optegnelser:

Andersen, Lars (præst i Alsted 1927-1969): Alstedgårds historie. Midtjællands lokalhistoriske Arkiv (Ringsted).

Olsen, Oluf Peder: Beskrivelse over Jens Larsens Ødegård og Langeludegård, Lokalhistorisk arkiv for Sorø kommune.

Do.: Beskrivelse over Annessåb og Alstedgård, Lokalhistorisk arkiv for Sorø kommune.

Trykte fremstillinger:

la Cour, L.F.: Sorø Bys Historie, 1938.

Dansk biografisk Håndleksikon: Gyldendal, Kbh. og Kristiania, 1920.

Matthiesen Fr.: Sorø for Hundrede Aar siden. Historisk Årbog for Sorø Amt 1913.

Ranvig, Svend: Sorøkrøniken, Finn Jacobsens forlag, 1986.

Rasmussen, Niels Fr., Ryeshus: Da kvægsygen rasede på Midtjælland. Folketidende den 27. oktober 1962.

Rugaard, D. E.: Danske Bønder før og nu, Kbh. 1871, s. 55-56.

Div. årgange af Dagbladet.

Haslev-maleren Herman Nicolaj Petersen, som han endnu huskes

Af Preben Bækhave

Indledning

I slutningen af 1940'erne var jeg i lære hos tømrermester Emil Hansen, Søndergade 1 i Haslev. Emil Hansen havde i 1935 købt den af tømrermester Peter Olsen i 1894 etablerede forretning af Olsens enke.

En dag i november 1948 kom jeg på cykel hen ad Vestergade i Haslev på vej til værkstedet i Søndergade for

at hente et eller andet. Da jeg nåede Trianglen, så jeg at der udfor K.F.U.K.s bygning sad en ældre herre på en klapstol, iført blød hat, frakke, halstørklæde og et par solide sko. Foran ham, på fortovet stod et staffeli. Ved siden af stod en kasse med malergrej. I hånden havde han en palet og flere pensler. Bag ham i hækken stod en sort damecykel. Det var maleren Herman Petersen.

Maleren ved sit staffeli, med den sorte damecykel i baggrunden. (Amatørfoto i privateje).

Jeg kom da i tanker om, at for nogle dage siden havde svendene været samlet på værkstedet for at drøfte købet af en gave til mester og hans kone i anledning af deres forestående sølvbryllup, og man var blevet enig om at give dem et maleri af ejendommen Søndergade 1, med villa og værksted.

Nu var Herman Petersen så i gang med at udføre bestillingen. Selv om han udførte sine bedste billeder, når han selv bestemte motiverne, så var han altid parat til at gå i gang med en bunden opgave, man skulle jo også leve. Jeg tror dog, at den slags malerier ofte skabte glæde hos modtagerne og fik hæderspladsen ude omkring i hjemmene. Dette billede blev givet til sølvbrudeparret den 19. januar 1949, og jeg husker, at det bragte glæde. Det hang i hjemmet fremover og gik senere i arv til deres ældste datter.

Billedet af Søndergade 1 blev udført af Herman Petersen på et sent tidspunkt, hvor han havde en stor produktion af malerier og akvareller bag sig. De fleste med motiver fra egnen omkring Haslev.

Haslevs rige malermiljø

Han er derfor en ypperlig repræsentant for de mange lokale malere, som Haslev har haft. Det er grunden til, at jeg har valgt netop Herman Petersen som emne for denne artikel, selvom der er mange flere kunstnere at vælge imellem. Her kan nævnes Aage Jacobsen i Freerlev, han kom fra Fyn. Så var der

Marius Skov, som byggede og boede i den hvide villa i Skolegade 19, men senere rejste til Bramminge Hovedgård, som han købte i slutningen af 1920'erne. Der var Herman Petersens bror Martin, også udlært maler, men senere pedel på Haslev tekniske Skole; han har ligeledes udført en del motiver fra Haslev. I Skuderløse finder vi C. Harche og Jens Frederiksen (Teestrup Frederiksen). Glemmes må heller ikke Johannes Bistrup Nielsen, som havde gået i skole i Haslev og senere drev en forretning som malermester i byen, samtidig med at han virkede som kunstmaler, og H. C. Christoffersen, der nogle år virkede som lærer på Haslev Gymnasium og var gode venner med Herman Petersen. Der kunne nævnes flere. Listen er lang og deres billeder mange.

Jeg skal ikke komme ind på en vurdering af de mange billeder, det tilkommer ikke mig. Det, som jeg synes er værdifuldt nu senere, er for mig at se de valgte motiver, som står tilbage. Alle kreeret ud fra kunstnerens intention. Det er ofte motiver, som ikke findes mere, og som herigennem er bevaret for eftertiden på smukkeste måde.

Mit kendskab til maleren Herman Petersen er rent periferisk, så det, som jeg kan fortælle, er kun oplevet som tilskuer.

Herman Nicolaj Petersens barndom

Herman Petersen er født den 15.

juni 1878 på Teestrup Teglværk, som hans far Anders Petersen ejede. Hans fulde navn blev Herman Nicolaj Petersen. Hans mor hed Ane Kristine Petersen. Familien kom fra Fuldby, Bjernede sogn ved Sorø, hvor faderen og moderen var blevet gift i 1872. Hermans storebror Niels Peter Petersen blev født dér d. 13. marts 1873.

Med hensyn til Teestrup Teglværk, så lå det på Videbækvej ikke langt fra Egeledgården. Det må ikke forveksles med Troelstrup Teglværk, som lå på Lysholm, og som for øvrigt på et tidspunkt ejedes af en bror til Anders Petersen. Da broderen døde, blev teglværket ført videre af hans kone, kaldet "Madammen". Det blev så købt af gårdejer Jensen. Det blev nedlagt omkring 1914, da man ikke kunne få brændsel til ovnene.

Teestrup Teglværk blev opført 1870-73 af ejeren på Videbækgård, Niels Rasmussen. I 1874 købte Anders Petersen teglværket, hvortil der var 14 tdr. ikke alt for god jord, som var beliggende 2 steder, men leret var af en god kvalitet, velegnet til fremstilling af teglsten. De første år havde man dansk arbejdskraft, men den var ustabil ind imellem. Så fik man folk fra Tyskland, en 5-6 stykker, samt en dreng, som skulle være kok. Han havde ikke så meget at lave, for man købte, ved ankomsten, et par grise, som man slagtede og saltede. Så kogte man gule ærter og flæsk, og det levede man af hele sommeren. De arbejdede fra kl. 4-5

om morgenen til kl. 8 om aftenen undtagen søndag. Ved brænding var der vagt på hele natten. Om efteråret rejste de hjem igen, og kom så igen næste forår.

Teglværket i Teestrup var et samlingssted, de omkringboende kom der ofte. Var der ingen, sagde ejeren Anders Petersen: "Vi lever jo som eremitter". Der var altid liv omkring teglværkets ovne. Her samledes man om aftenen, navnlig karlene omkring fra de nærliggende gårde, og der blev drevet megen spas. Når der var fyr på ovnene, lå karlene i kulbunkerne på halmmåtter og fortalte historier. Herman Petersen fortalte siden hen, at han som dreng havde den fornemmelse, at flere af dem, som havde været soldat, næsten havde dirigeret hele regimentet, som de havde ligget ved. Man pyntede ofte på beretningerne. Hyggeligt var der ved fyret i ovnene, som brændte ved svag ild i flere dage. Oplevelserne ved ovnene dengang, tror jeg har inspireret Petersen til et meget stemningsfuldt billede, udført i de sene nattetimer på Kählers keramiske værksted i Næstved engang i 30'erne. Herman Petersen havde igennem mange år et tæt forhold til familien Kähler, som kom i hans hjem.

Herman Petersen kom altså til verden på Teestrup Teglværk. Den ældste bror Niels Peter fortæller senere hen, i 1954, om fødslen:

"Den 15. juni 1878 er en dag som stadig står i min erindring, selv om det nu er mere end 75 år siden, da kom min

ynge bror Herman til Verden. Jeg skal prøve at fortælle, hvorfor jeg husker begivenheden. Jeg var mellem 5-6 år - jeg havde en legekammerat, Anna hed hun. Hendes forældre boede over for os der hjemme, det var fhv. gæstgiver Knudsen fra Jernbanehotellet i Haslev. Anna og jeg var vel sagtens sendt op hos hendes bedsteforældre, for at være af vejen den dag. De boede i Jens Nielsens hus. Vi var ude at lege i vejgrøften hen imod korsvejen. Folk nu til dags vil vel synes, at en vejgrøft var en underlig legeplads, men I aner ikke, hvordan en vejgrøft var for 70-80 år siden. Om sommeren tørrede den ud, men var myldrende fuld af vilde blomster, og vor barnlighed og fantasi blev rigtig sat i gang ved at plukke og boltre sig i al herligheden. På jorden under blomsterne fandt vi et vældigt liv

af insekter: tusindben og biller, Mariehøns var vores yngling. Det hele som H. C. Andersen beskriver, der er så dejligt ude på landet.

Bedst som vi legede kom en stork flyvende. Der var mange storke på egnen i de tider. Vi børn råbte altid efter storkene: "Stork, stork, kan du komme med en lille søster eller bror til mig". Den dag ønskede jeg mig en lillebror. Hvad Anna ønskede, husker jeg ikke. Imidlertid skulle vi så hjem. Jeg tænker, at vi havde fået et vink om det af Annas bedstemor. Da jeg kom hjem og ind i soveværelset, lå min mor i sengen, og jeg blev lidt betuttet, for det lignede ikke hende at opholde sig der til hverdag. Så sagde hun: "Kom Peter, så skal du se hvad jeg har til dig, en lillebror", og viste mig en lille rød-mosset unge, som var søbt i linned.

Familien udenfor barndomshjemmet på Videbækvej.

"Næh!" sagde jeg og slog hænderne sammen: "Nu har jeg aldrig kendt mage, jeg har lige bestilt ham hos storken, og han har allerede været her". "Lad være med det sludder dreng", sagde mor, "men synes du ikke, han er sød?" "Joe!" Men jeg tog det meget ilde op, at mor ikke ville tro mig, og det blev ved at gnave i mit sind, det at ingen ville tro, at jeg havde den største andel i, at Herman var kommet til verden."

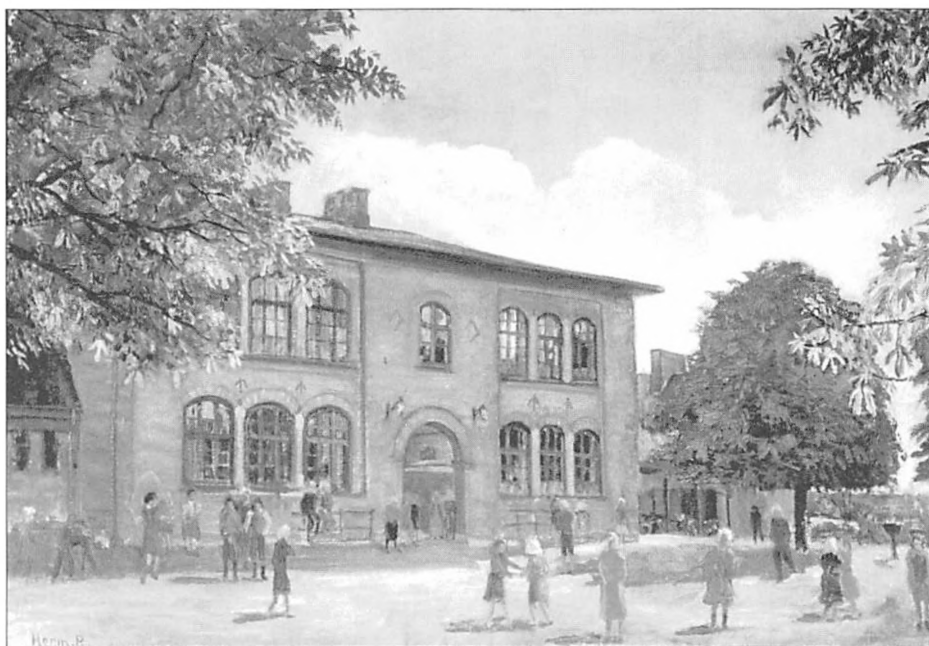
Herman gik i almindelig skole og måtte hjælpe til på teglværket bl. a. med at køre sten til Haslev.

Han dyrkede lidt tegning og maleri i drengesårene. Lysten til at male og tegne havde altid ligget i ham. Ved at opløse tapetpapir i vand kunne der skabes farver, som så kunne

blandes til andre farver, det var en forunderlig opdagelse for en ung knægt. De indtryk, man får som barn, kan følge en hele livet. På landet ved Teestrup var der mange popler og piletræer, og det var nok herfra, at glæden ved disse træer stammer. Han fortæller, at der var engang, han gik nede i Italien, hvor han pludselig standsede op i bevidstheden om, at der var noget, der mindede han om Danmark. Det var en poppel, der raslede med bladene i vinden.

Uddannelse som malersvend - på valsen

Efter skolegangen kom han i malerlære hos malermester Grandal i Jernbanegade i Haslev, sammen med Marius Skov. Den tekniske

Maleri af Haslev kommuneskole på Bregentvedvej 1937.

undervisning var startet i Haslev i to lokaler på den gamle skole i Jydekrogen i 1897. Som elev nr. 1 blev Herman indskrevet i skolens journal. Svendepøven blev aflagt i Næstved og bestod i at tegne og male et ornament efter given opgave, samt prøve i åring og marmorering. Svendebrevet er dateret 29. april 1899.

Derefter arbejdede han som svend hos en anden malermester, Kruse, i Haslev i et halvt år. Kruse havde dengang værksted i Jernbanegades nordlige ende over for Dommerboligen, men senere flyttede han op i Jernbanegade 56 i en stor ejendom, som han selv opførte her.

Så ulmede trangen i Herman til at se, opleve og lære noget nyt, og dengang var det almindeligt at håndværkersvendene gik på valsen, som naver (skandinaver), bl. a. for at dygtiggøre sig. Det var mest syd på, at man fandt rejsemål. Herman tog da også ranslen på nakken og staven i hånd. Sammen med en anden svend drog de af sted. Det blev til fire begivenhedsrige år i Tyskland, Schweiz, Østrig, Ungarn og ikke mindst Italien.

Første stop på rejsen blev Andernach, hvor de tjente nogle penge, så de kunne gå videre. De gik igennem hele Bayern, med et mindre ophold, frem til Luzern i Schweiz. Nu havde de ikke flere penge, og de sultede. Kammeratens bukser var næsten slidt op. Så da de ville prøve at finde mad og logi et sted, måtte

Herman selv gå op til pensionatsværtinden for at spørge, om de to kunne få kost og logi på kredit. Jo, det kunne de godt få. Hun viste sig at være et udmærket menneske. Hun satte bl.a. penge i sparekassen for dem, så de altid havde nogen.

Efter en tid rejste de til Wien, hvor de fik arbejde hos en dansk mester, som havde en meget stor forretning. Han var selv kommet til Wien på samme måde som dem. I Wien kunne de ikke tjene så meget, at de kunne rejse ud igen. Så tænkte de: "Bare vi var i Luzern, så vi kunne få vore penge". Men de kom da videre. Deres mester i Wien var som sagt kommet til byen uden penge på lommen og vidste, hvad det betød. Han gav dem forskud og var meget venlig imod dem.

Herman Petersen var meget dygtig til at reparere fine gamle ting. Han blev sat på en opgave på et gods, ejet af familien Esterhazy i Ungarn. Her udførte han dekorationer, som skulle passe nøje til andre eksisterende dekorationer, og fik fine anbefalinger for sit arbejde. (Familien havde langt tidligere været protektor for komponisten Joseph Haydn 1752-1809).

Så gik rejsen videre til Italien og Rom, sammen med tre kammerater, der var jo ikke så meget arbejde andre steder om vinteren. Han fandt logi nedenfor Peterskirken i det gamle kvarter, som senere blev nedrevet af Mussolini som et led i anlæggelsen af nye gader omkring

Akvaerel af Marias køkken i Vicovaro i Italien 1902.

Peterskirken. Her boede han et helt år. En del akvaereller udført her, vidner om opholdet.

Han kom så til Vicovaro i Sabinerbjergene udenfor Rom hos en tysk professor og kunstmaler Eberhard Ege. Her var han med til at udføre en hel del dekorationer og anden udsmykning i fresco, som han fik megen ros for. I Vicovaro var han fire måneder, og han boede hos nogle meget troende mennesker, som havde en helgenfigur af Sct. Antonio, som hjalp dem med alt muligt her i livet.

Så en dag ville konen Maria have, at Herman skulle kysse figuren. Det lå jo ikke lige for ham, og han sagde nej, hvilket Maria blev vred over og spurgte ham, om han ikke troede på Jesus, hvilket Herman ikke benægtede, og så blev Maria glad

igen. Da tiden kom, hvor han skulle rejse derfra, sagde Maria, at "nu ses vi ikke før i Paradis". Det greb Herman så meget, at han smågræd hele vejen i toget til Rom. Blandt de mange fremragende og fine akvaereller, som Herman Petersen har udført dernede fra, finder vi også et fra Marias køkken og ikke så få fra Vicovaro.

I øvrigt mener jeg, at nogle af de fineste billeder, som Herman Petersen har frembragt, er at finde blandt hans mange akvaereller. Ved et ophold omkring Neapel har han som en lille hilsen til sin bror Martin malet en lille skitse med klipper i havet og sendt hjem. At det er blevet modtaget med glæde, kan ses af, at det er blevet indrammet og hængt op på væggen i hjemmet. Som kunstmaler var Herman Petersen autodidakt, men ved kurser og

på rejser i udlandet lærte han mange nyttige ting, som formede og prægede ham gennem livet.

Værksted i Vestergade og bolig med ateliér på Lysholm Allé

Hjemme igen etablerede han sig som malermester i Vestergade i Haslev. Han fik svende og lærlinge. Særlig en af disse lærlinge, Johannes Bach, holdt forbindelse med familien Petersen resten af livet og kom ofte i hjemmet på Lysholm Alle, hvor han nærmest betragtedes som en søn af huset.

I 1908 giftede han sig med en sønderjysk pige Mathia Hansine fra Skovby ved Haderslev. Hun var økonomie hos dr. Sell, der oprettede

hospital i Dianalund, hvor hun blev ansat som elev i 1903. Familien Petersen bosatte sig på Tingvej 13 i Haslev i huset "Løkken". Her levede de de første år af ægteskabet.

I 1914 byggede de huset på Lysholm Alle for 12.000 kr. Huset blev opført af muremester H. P. Hansen, som boede overfor på vejen. Arkitekt var Rasmus Brüel på Sofiendalsvej. Huset blev opført som et 2-familieshus med 4 værelser og veranda til stuen samt 3 værelser med stor altan på 1. sal; det havde betydning af økonomiske grunde. Brüel byggede nogle år senere sidehus med værksted og 2 værelser oven på og senere igen et atelier til huset bag i haven. Atelieret blev

Huset på Lysholm Alle.

opført af bjælker og vinduer og andre materialer efter en brand på Turebyholm.

Det har altid præget Herman Petersen, de 4-5-år han "gik på valsen" i udlandet. Især holdt han meget af Schweiz og Italien. På et tidspunkt holdt familien høns. Han byggede derfor et særpræget hønsehus. Det blev bygget som en schweizerhytte af birkestammer med sten på taget og "balkon" ved indgangsdøren. Senere, da man ikke holdt høns mere, blev der muget godt ud. Væggene blev tapetserede. Børnene fik her en slags sommerhus med et par sovepladser.

På 1.sal flyttede fru Thora Hansen ind med sine to børn Else Merethe og Ulrikka på 6 og 3 år. Fru Hansen var enke efter proprietær Christian Hansen, Maxhavegård. Familierne fik et meget fint forhold til hinanden. De to børn kaldte Herman Petersen for "fatter". Når han skulle betale regningen hos købmand Vilhelm Petersen på Ringstedvej, vankede der sommetider kræmmerhuse med bolsjer, og så sagde Herman Petersen altid, at han havde 5 børn.

"Fatter" fik lavet et solidt stativ i træ til gynge med ringe til benene og klatretov og styler, som blev malede tværribede i rødt og blå, til alle børnene. Når de to mødre holdt storvask, skiftedes familierne til at spise middag kl. 12 hos hinanden, noget som de alle glædede sig til. Af og til havde man en vaskekone Oline fra Lysholm, som kom traskende

den lange vej, kogte tøj, skrubbede på det ru vaskebræt og traskede så tilbage til Lysholm efter at have spist god mad hos fru Herman Petersen. Under huset var en høj kælder med viktualierum, rum til kul, rum til tøjrulle m.m. I vaskehuset stod en stor gruekedel. Her blev også fyret op til badevand, som man hældte op i en zinkbalje.

Thora Hansen m. familie boede hos Herman Petersens i 16 år. Det var en sorgens dag, da de flyttede ind til Frederiksberg. En af Herman Petersens døtre fortæller, at de alle græd. Det lysnede dog, da jeg blev inviteret ind på efterårsferie, og for første gang i mit 14-årige liv kom i Det kongelige Teater. Det gode forhold mellem familierne bevarede fremover. Else Merethe blev gift med Ejnar Fledelius, som senere blev præst i Ringsted. I øvrigt var han kostelev fra Haslev Gymnasium og blev kaldt "Flid". Ulrikka blev gift med Knud Lollesgaard, senere en habil maler. Han har bl. a. udført glasruder til Kirkernes Verdensråds hovedcenter i Genève 1963-65.

Efter krigen 1914-1918 kom der wienerbørn til Danmark på rekreation. I 1919 og igen 1920 modtog familien Petersen et wienerbarn: Rosa Zivkovic. En smuk pige på 12 år. Rosa var hurtig til at forstå og tale lidt dansk, også bandeord var vennerne frække nok til at lære hende. Det må have været et uforglemmeligt ophold for hende, hvilket talrige kort og breve vidner om med hendes fra: "Deres taknemlige

Rosa” og “deres taknemlige Wiener-tøs Rosa”. Fru Petersen syede tøj til Rosa. Det havde hun med igen, det næste år hun ankom.

Kunstnermiljøet i hjemmet

På Lysholm Alle boede de så resten af livet, omgivet af gode naboer og venner. Det var et hus, hvor døren altid stod åben, og gæstfriheden var stor. Blandt vennerne kan nævnes mange. Det var malere som Marius Skov, en tid lærer på Haslev Gymnasium, og Hans Christian Cristoffersen (1878-1933), kaldet “Stoffer”, som boede og spiste hos dem i fire år. Herman Petersen traf ham på en udstilling på Charlottenborg, antagelig i 1921. De kom i snak, kemien var tydeligvis i orden. H. C. Cristoffersen blev inviteret på besøg på Lysholm Alle. Det resulterede i et varigt venskab. Han blev tegnelærer på gymnasiet 1922-25.

Johannes Bach var i malerlære på dette tidspunkt, han elskede at høre på “Stoffers” og Herman Petersens diskussioner. “Stoffer” var en glimrende maler. Han kunne også steppe og synge negersange, som han havde lært i Chicago. Tandlæge Magnus Jacobsen i Haslev var meget interesseret i hans billeder og købte mange af ham. Senere flyttede “Stoffer” tilbage til sin hjemegn Borre på Møn. Sammen med tandlæge Jacobsen besøgte Petersen ham nogle gange i Jacobsens store luksusbil. Desværre fik “Stoffer” en alvorlig hudkræft, som han til slut døde af. Hans sidste billeder var makabre selvportrætter med hove-

det indbundet i hvide gazebind. Nogle af disse billeder erhvervede Jacobsen også. Der var andre venner: Østed fra Køge, Svend Albrechtsen, som Herman Petersen mødte på et kursus på Jens Møller Jensens tegneskole i København, redaktør Tage Christiansen, Folketidende, senere Berlingske Tidende, Ejner Fledelius, Palle Dybdal og Kjeld Heltoft, der som ganske ung fik lagt grunden til sin kreativitet ved Herman Petersens bistand og ved at være sammen med ham i en periode. Til kredsen af venner hørte som sagt også familien Kähler fra Næstved. Herman Kähler og Herman Petersen besøgte bl.a. L. A. Ring i Roskilde. L. A. Ring blev i 1896 gift med Sigrid Kähler.

Damerne i fru Petersens bekendtskabskreds dyrkede hinanden med kaffeselskaber. De kom i nydelige kjoler, og måske havde hatten fået en ny rose hos Andrea Hald i Jernbanegade. Snakken gik livligt. Herman Petersen morede sig over det - “det kilder ligefrem i ørene”, sagde han.

Det kunne hænde, at en af damerne kom med stofrester fra en ny, farvestrålende kjole, som fru Petersen syede sløjfslips af til sin mand.

Den kunstneriske løbebane

Herman Petersen slap aldrig maleriet, men dyrkede det ved siden af sin forretning. Han tog bl.a. et kursus på Jens Møller Jensens tegneskole i København.

I 1920 kom der en officiel opgave til Herman Petersen. Det var at tegne og udføre en æresport på Troelstrupvej, med et Velkommen i anledning af Genforeningen.

På grund af en fin anbefaling fra prof. Eberhard Ege, som Petersen som nævnt en gang arbejdede for i Italien, fik han på et tidspunkt et fortjent stipendium i Paris.

Herman Petersen var også ansat et par år på Haslev Håndværkerskole og i mange år var han en skattet lærer på Haslev tekniske Skole.

I midten af 1930'erne afskrev han sin malerforretning, og de sidste 22 år af sit liv helligede han sig malerkunsten. Sikkert en god beslutning, for som hans kone udtrykte det: "Nu sidder han og synger, når han arbejder ude i atelieret".

Når Håndværkerforeningen eller Borgerforeningen arrangerede diletantforestillinger, lavede Petersen ofte dekorationer, det morede ham. En af disse dekorationer var til stykket "Den lille pige med svovlstikkerne". Redaktør Tage Christiansen læste eventyret, og en af Herman Petersens døtre, Ellen, var den lille pige med svovlstikkerne, der sad foran et transparent scenetæppe, og som historien skred frem, strøg hun en svovlstikke, og så dalede en fin dekoration ned bag det genemsigtige tæppe. Og så døde pigen, en "død", som Ellen fik megen ros for. Disse børneforestillinger gik man op i med liv og sjæl,

ikke mindst de voksne, som naturligvis styrede det hele, såsom redaktør Tage Christiansen, boghandler Sand, sagfører Poul Opstrup - og Herman Petersen med dekorationerne.

Blandt de mange billeder, som han udførte, er der også billeder fra Jylland, Bornholm, Skåne, Norge, England m.m. Men de fleste er skabt i Sydsjælland. For som han selv udtrykte det: "Poesien begynder syd for Køge!".

Da Petersen var født ved Holmegårds mose, er det muligt, at det var mosens vemod, der har gjorde ham fåmælt. I hans billeder er der dog ikke vemod, men der udtrykkes livsglæde. Han søgte helst idyllen, når han malede det kønne og harmoniske landskab, skovsøens romantik, landsbyens jævnhed med de stråtækte huse, de grønne vange, de stynede popler og stjernehimlens tusmørke, så var han i sit rette element. Han glædede sig over de små ting. Genboen, fru Hansen, henlede engang hans opmærksomhed på en smuk rød rose i sin have. "Se, hr. Petersen er den ikke skøn?". "Jo, fru Hansen, men har De set den dugdråbe i græsset nedenfor?".

Som nabo havde familien Petersen postmester Dreyer. Postmesteren var en mand med bestemte vaner og principper, en rigtig tjenestemandstype. Når han gik tur, kunne folk stille deres ur efter ham. Blandt turene var en aftentur ud ad Lys-

holm Alle. Denne tur har Herman Petersen fanget i et lille billede, som vist nok blev foræret til postmesterens kokkepige, der har skrevet bag på: "Postmesteren og frue går tur på Lysholm Alle".

Mange af hans arbejder var med på udstillinger landet rundt. På "Den Frie" udstillede han flere gange i 20'erne og videre. Kunstforeningen for Næstved og Omegn var han medlem af i mange år og udstillede ofte i Næstved, bl.a. ved byens jubilæumsudstilling i 1935 med fem billeder.

Han deltog også i Kunst- og Erhvervsudstillingen i Århus i 1938, hvor man købte et af hans malerier som gave til gæst nr. 5000, en frk. Kirsten Thomsen. Maleriets motiv var fra Haslev Orne. Til De danske Turistforeningers jubilæumsudstilling i Forum i 1938 udførte han 4 plakater, som repræsenterede Haslev og omegn. Der blev selvfølgelig også arrangeret flere udstillinger i Haslev. Bl.a. på det nu nedlagte Carstensens Hotel på Stationsvej.

På et tidspunkt blev Petersen anmodet om at give komtesse Elisabeth på Gisselfeldt tegneundervisning. Til stede var også engang en af Prins Valdemars sønner, som fik lov at deltage i undervisningen.

Et forslag til Haslev byvåben blev udarbejdet af Herman Petersen i 1930'erne. Et senere udkast, tre fakler på blå bund, blev efter en enkelt rettelse på Heraldisk Institut god-

kendt i sognerådet den 9. april 1949 og er nu Haslevs officielle våben.

Gennem arkitekt V. Hardie-Fischer fik Herman Petersen opgaven med at farvelægge orglet i Haslev kirke i 1945.

Det smukke Norge

Da Herman Petersen fyldte 70 år i 1948, havde Ellen kort forinden foræret ham et par farvestrålende arabersandaler og et klassisk arabertørklæde, som Ellen havde hjembragt fra Syrien, hvor hun arbejdede i en flygtningelejr under Røde Kors. I dette antræk modtog Herman Petersen sine gæster med araberhilsenen "Salaam". Det blev en fornøjelig uhøjtidelig dag med morsomme gæster. Fru redaktør Thureholm skrev i en sang bl.a.: "Hjem han kom med rene skjorter, kun en enkelt var som Porter". Det var en omtale af Herman Petersens hjemkomst fra Nordnorge i 1946. Fru Petersen sagde, at han lignede en skærsliber, da han kom hjem. Det var vist ikke blevet til meget med tøjvask eller anden vask. Han havde her et af sit livs store oplevelser, da en af hans døtre, Gerda, som arbejdede som sygeplejerske med fredsvenners hjælpearbejde i Tromsø, havde inviteret ham derop i tre uger.

Han fortæller selv om turen: "Jeg havde nok hørt, at der var smukke farver i Norge. Farverne var smukke om natten. Tromsødalen lå belyst i violet og blåligt skær, samtidig lå hjertoppene badet i solens

glans. Ingen havde lyst til at sove". Hvor har han nydt det...

Det spændende atelier

Hvis man en sensommer kom om i Herman Petersens have, prangede den af blomster i alle nuancer af blå, rødt, gult, og gyldent. Gik man ind i atelieret, var der heller ikke kedeligt eller farveforladt – tværtimod. Her var morsomt og hyggeligt, så tilpas rodet, som der skal være på en malers arbejdsplads. Mængder af krukker, pletter og pensler stod rundt om på hylderne, mange forskellige slags værktøj hang på væggene, en palet med et utal af farveprøver lå på et malingsplettet bord, og en stol med en stor spraglet pude lyste op i det hele. En mængde lærreder og skitser stod op langs væggen. De fleste var landskabsbilleder, men også en del blomsterbilleder og enkelte portrætter - mest af kvinder, for mænd var så kedelige at male, sagde Petersen. Her var billeder, som ikke var blevet solgt, måske fordi Herman Petersen ikke ville skille sig af med dem. Med det følsomme sind og rolige temperament kunne det være svært at tage afsked med et kært stykke arbejde. Det var også et spørgsmål om, hvem som ville købe det enkelte billede. Kunne han mærke, at vedkommende var glad ved maleriet, så gik det nemmere. I dag kan vi så glæde os over hans

smukke billeder rundt omkring i vore stuer. Der var en egen smuk ro over Herman Petersen. Naturen betød så meget for ham.

Sygdom og død

I 1953 blev Herman Petersen indlagt på Slagelse Centralsygehus og gennemgik en operation. Han blev senere overflyttet til Haslev Sygehus, hvorfra han kom hjem en tid. Blev så atter indlagt og døde den 11. april 1954. Herman Petersen blev begravet påskelørdag, en smuk forårsdag med grøde i luften.

Solen sendte et mærkeligt lysskær over hele begravelsen. Det passede så godt til personen og maleren Herman Petersen. Pastor Christian Bartoldy talte ud fra Hebræerbrevet 9.27: "Det er mennesket beskikket én gang at dø – og derefter dom!". Pastor Bartoldy besøgte ofte Herman Petersen, da han var alvorligt syg. De talte bl.a. om Italien. Bartoldy skrev senere en artikel i Kristeligt Dagblad om Italien og om samtalerne med en gammel maler, Herman Petersen.

En af hans nære venner skrev i et mindeord:

"Maleren Herman Petersen, et såre fint og nobelt menneske, er ikke mere. Mildheden og kærligheden i hans penselstrøg er ophørt".

Bestyrelsens årsberetning for 2003

Generalforsamlingen sidste år (i 2003) blev afholdt d. 29. april på Hotel Postgården i Skælskør med godsejer Rolf V. de Neergaard som foredragsholder om godset Gunderslevholm og dets brogede historie. Der deltog henved 60 medlemmer, en meget fin tilslutning til et spændende og livligt foredrag.

Efter sidste års generalforsamling konstituerede bestyrelsen sig med Helge Torm som formand og Helge Jensen som næstformand, Jørgen From Andersen som kasserer og Kurt Rehder som sekretær.

Bestyrelsen har siden da holdt tre møder hos kassereren på Broby gl. Skole.

Turudvalget, bestående af Helge Jensen, Ole G. Nielsen og Preben Bækhave, har stået for to arrangementer, nemlig for det første forårsudflugten søndag d. 1. juni (2003), som gik til seværdigheder i Skåne. Her sendte vi en busfuld af sted, d.v.s. henved 50 personer, som fik nogle gode oplevelser hinsidan, og for det andet efterårsudflugten søndag d. 28. september til Gunderslev Kirke og Gunderslevholm, hvor

Rolf V. de Neergaard fortalte historie og viste rundt. Det blev et tilløbsstykke med o. 150 deltagere, som efter synet af kirkerummet med barokinventar og de pragtfulde stuer i hovedbygningen fra 1700-tallet kunne nyde det gode sensommervej i parken ned mod Susåen.

Redaktionsudvalget, lig med Helge Torm, Helge Jensen og Kurt Rehder, barslede d. 29. oktober med Årbogen for 2003 ved en reception på Hotel Postgården i Sorø. Dette sted blev valgt, fordi det var her tegneren J. C. Dahl boede under sit Sorø-ophold i 1818 og tegnede den tegning med bygninger i Sorø, som ikke havde været nærmere identificeret, før Helge Torm kunne godtgøre, at det var en udsigt fra byens gæstgivergård, nu Postgården, der var tale om, og så skrev en artikel om det til årbogen. Øvrige bidrag var Bodil Heiede Jensens artikel om vandveje på Ringstedegnen, Martin Borks artikel om udvalgte stationsbyer i Vestsjælland med henblik på forskelle i håndværksfagenes fordeling, erindringer fra Slagelse Sygehus v/afdøde læge K. E. Christensen og endelig en redaktionelt

bearbejdet artikel om eksport af levende kreaturer fra havnene i Skælskør og Korsør. Som vanligt var der desuden anmeldelser ved Ole G. Nielsen af lokalhistorisk litteratur, udgivet året før.

Hvad angår det regionale projekt om sognesparekassernes historie, er der ikke sket så meget siden sidst, men Preben V. Andersen har besøgt Rigsarkivet og fundet relevant materiale frem, som vi i arbejdsudvalget

skal kigge nærmere på snarest muligt.

Bestyrelsen vil benytte lejligheden til at takke vore tilskudsydere i 2003: Korsør kommune, Slagelse kommune og Vestsjællands amt.

P.S.

Nyvalgt til bestyrelsen ved generalforsamlingen i 2004 blev ark. Erik Damm Andersen, Skælskør, som afløste Finn Pedersen, Boeslunde.

Lokalhistorisk litteratur 2003-2004

H. C. Andersen og Vestsjælland

Af Stig Fjord Nielsen

76 s., ill. i s/h. Litteraturoversigt.

Udgiver og eksped.: Vestsjællands Amt, Alleen 15, 4180 Sorø.

Tryksted: Slagelse

H. C. Andersens 200 års jubilæum skal naturligvis markeres især i Vestsjælland, hvor han opholdt sig i længere og kortere perioder, i alt omkring seks år. Det må nødvendigvis kaste en del litteratur af sig, og denne publikation er bare den første af slagsen. Den opfylder et stort behov ved for første gang at give et samlet overblik over Andersens færden i vores del af landet. Hans skoletid i Slagelse, besøgene hos Ingemanns i Sorø så vel som på herregårdene i vores område: Bregentved, Gisselfeld, Espe, Basnæs og Holsteinborg, samt opholdene i Korsør - det er altsammen med. Desværre er oversigten bagi bogen over Andersens besøg ikke uden fejl og mangelfuld.

(Bogen findes i en engelsk version: Hans Christian Andersen and West Zealand, udg. 2003).

HT

Ludvig Holberg - en godsejer i Vestsjælland

Af Stig Fjord Nielsen

78 s., ill. i s/h.

Udgiver: Kultursekretariatet, Vestsjællands Amt, Alleen 15, Sorø.

Eksped.: udgiver og boghandlen.

Tryk- og -sted: 2004, Slagelse.

I anledning af Holbergs 250 års dødsdag (januar 2004) er dette værk udarbejdet, så

læserne kan få klarhed over de nære relationer mellem Holberg og vores egn. Hans godser Brorupgård og Tersløsegård samt hans forhold til folk dér omtales, ligesom forfatteren skildrer Holbergs væsentlige andel i gen-skabelsen af Akademiet i Sorø. Det er ikke en nyskabende, men en meget nyttig og let forståelig samlet fremstilling af emnet.

HT

På sporet af kunst og kulturhistorie i Vestsjælland

64 s., ill. i farver.

Udgivere: Kulturgruppen og Det regionale Museumsråd i Vestsjællands Amt.

Eksped.: Vestsjællands Amt, Alleen 15, 4180 Sorø.

Tryksted: Hølbæk. Trykår ikke anført, men 2003.

Denne nydelige publikation fortæller på god og indbydende måde i overkommelige afsnit om de kunst- og kulturhistoriske museers regionale specialer, udarbejdet af de respektive museer selv. Af interesse for vores område kan udover nogle forhistoriske artikler fremhæves artiklerne "Hvider og Valdemarer", "Middelalderens religiøse Billeder", "Sorø Akademi - flere skoler" og "Jernbaner og stationsbyer".

Desværre skæmmes artiklen om Akademiet af de fejlagtige opfattelser, at ved genoprettelsen af Akademiet i 1740'erne "(måtte) de gamle klosterbygninger vige pladsen for et barokanlæg tegnet af Laurids de Thurah". Allerede tilbage i 1976 påviste John Erichsen - i vores årbog for dette år -, at der "gennemførtes et nybyggeri uden på klostermurene", og at æren for

det barokiserede anlæg må tilfalde kaptajn Holger Rosenkrantz, godt nok medarbejder hos Thurah, men her i selvstændigt virke.

HT

I døden er alle lige

39 s., ill. i s/h.

Udgiver: Lokalkraver i Vestsjællands Amt.

Eksped.: De lokalhistoriske arkiver

Trykår og -sted: 2003, Slagelse.

Det er godt, at arkiverne stadig har resurser nok til at udgive et sådant temahefte. Fællestitlen er lidt misvisende, idet temaet denne gang er tidligere tiders sundhedsforhold i almindelighed. Fra Sorø Amt er der artikler om Korsoranske arbejderfamilier og døden 1900-1917, Den kloge kone i Pedersborg og Joachim Schmiegelow, Fuirendal.

HT

Jul i Sorø 2003

88 s.; ill. i farver.

Udgiver: Foreningen Jul i Sorøs Venner.

Tryksted: Sorø.

Sælges bl.a. fra Svegaards Boghandel, Sorø. Den 51. årgang af dette lokalhistoriske tidsskrift præsenterer sig påny ganske flot og med mange forskellige artikler. Emnerne omfatter bl.a. katekismusaltertavlen i Bjernede, industri og håndværk på Frederiksberg og Sorø-borgernes gamle forlystelsessteder.

HT

100 år med fingrene i limspanden - Sorø Stolefabrik før og nu - 1904-2004

Tekst og red.: Bjarne Stenbæk, Larsen & Partnere Aps, Sorø, og Børge Jensen

165 s., ill. i s/h og farver

Udgiver: Sorø Stolefabrik

Trykår og -sted: 2004, Sorø.

Eksped.: boghandelen

Usædvanligt fornemt tilrettelagt jubilæumsskrift med redaktionelt udarbejdet historisk og nutidigt stof, men i høj grad præget af erindringsafsnit ved forskellige medarbejdere.

HT

Ringstedbogen 2004

115 s., ill. i s/h

Udgiver: Midtsjællands Lokalhistoriske Arkivs Forlag.

Trykår og -sted: Oktober 2004, Ringsted

Denne bog betegner en nyskabelse på markedet, idet den er den første lokalhistoriske årbog fra Ringsted. Der er grund til at ønske til lykke med den fornemt udstyrede bog, som på indholdssiden lever op til redaktionens eget formål om trykning af "lokalhistoriske artikler fortrinsvis indenfor de sidste 100 år i det område, som fra 1970 har udgjort Ringsted storkommune".

Man kan læse om kendte politikere fra eller opstillet på Ringstedegnen, og især om den kommunalpolitiske udvikling efter 2. verdenskrig. Der er endvidere bl.a. en artikel om Malchows bogtrykkeri, som i år fylder 50 år. (Der er Malchow, der trykker vores årbog).

HT

Letfærdig og løbsagtig - kvindeanstalten Sprogø 1923-1961

Af Birgit Kirkebæk

324 s., ill. i s/h. Noteapparat og kilde- og literaturoversigt.

Udgiver og eksped.: Forlaget SOCPOL, Popelallé 23, 2840 Holte.

Trykår og -sted: 2004, Kbh.

Den berømte eller vel snarere berygtede anstalt midt ude i Storebælt har i dette på mange måder imponerende værk fået en tilbunds gående fremstilling ved en af vore største eksperter i dansk handikaphistorie. Forfatteren, der i forvejen er kendt for udmærkede bøger indenfor dette felt, leverer her både et stort stykke lokalhistorisk arbejde og et væsentligt bidrag til dansk

socialpædagogisk historie med særlig vægt på de professionelle behandles måde at løse "problemerne" på. Den nedladende adfærd overfor de "indsatte" hører en ikke så fjern fortid til!

HT

Hollænderfamilier på Sprogø og Romsø

Art. af Finn Grandt-Nielsen i:

Personalhistorisk Tidsskrift 2004:1

S. 1-35, ill. Noteapparat.

Udgiver: Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie.

Eksped.: Valborg Allé 11, 3. t.v., 2500 Valby.

Tryksted: Viborg.

Forfatteren, tidl. museumsinspektør i Odense, skildrer levende de første permanente beboere på Sprogø fra sidste halvdel af 1500-tallet og fremefter og deres lidt barske levevej dér (omfattende "hollænderi", d.v.s. mejeribrug), men at huse nødstedte rejsende gav ekstra indtægter. Det fremstår desværre ikke eentydigt, hvorfor familierne blev kaldt "hollænderfamilier". Havde de hollandske rødder, eller lå noget af næringsvejen til grund? Vi ser iøvrigt frem til, at Agersø inddrages i en kommende artikel.

HT

Jul i Skælskør 2003.

Udgiven af Initiativgruppen.

68 sider.

16. udgave af årbogen indeholder bl.a. en artikel om at være ølkusk i Skælskør i 30'ne, samt glimt af livet i foreninger og kommune i årets løb.

EDA

Skælskør Karmeliterkloster og dets kirkegård.

Af Hanne Dahlerup Koch og Niels Lynnerup.

Det kongelige nordiske Oldskriftselskab 2003.

150 sider.

Bogen er et resultat af udgravningen i 1996 af klosterets kirkegård.

Bogen indledes med en artikel om klosterets baggrund, men hovedvægten ligger på kirkegårdens udgravning, hvor der fandtes 381 grave.

Der gøres rede for gravenes placering og markering, køns- og aldersfordeling, helbredstilstand m.v.

Blandt gravgaver var et Limogeskrucifiks (Skælskørkrucifikset), som behandles udførligt.

Bogen slutter med 19 antropologiske tabeller, pavens stadfæstelsesbrev samt 3 kataloger over gravene.

Bogen har et væld af fotos, diagrammer m.m.m., der sammen med den informative og velskrevne tekst gør den til en fornøjelse at læse.

EDA

Lokalhistorier. Slagelseegnen

Af Helge Christiansen

30 s., ill. i s/h.

Trykår: 2003.

For 14. gang har lokalhistorikeren Helge Christiansen, Bildsø, forfattet små artikler med tilknytning til Kirke Stillinge s. og omegnen, såsom om øen Musholm og om forholdet mellem Thomas Kingo og Løve herred.

HT

Jul i Slagelse 2003

58 s., ill. overvejende i farver.

Udgiver: JS Publishing, Slagelse.

Tryksted: Slagelse.

For 10. gang bydes der på en blanding af nutidige og lokalhistoriske artikler. Til de sidste hører bl.a. fortællinger om studenterhold i

Slagelse allerede fra 1913, om "Garvergården" ved vejen mod Sorø (navnet til trods en alm. bondegård) og om Schweitzerpladsen, der nu er under omlægning.

HT

Velfærd, sundhed & ernæring

90 s., ill. i s/h og farver.

Udgiver: Samrådet af Specialmuseer i Vestsjællands Amt.

Eksped.: Amtsgården, Alléen 15, 4180 Sorø.

Trykår og -sted: 2003, Holbæk.

Til profilering af "specialmuseerne" (læs: de ikke-statsanerkendte museer) oplyser dette meget fint og spændende udarbejdede værk om de historiske interesser, som disse museer dyrker. De enkelte artikler er udarbejdet af de respektive museer selv. Af stof med relation til det gl. Sorø Amt kan fremhæves artikler om koleraen i Korsør 1857, børneinstitutioner i Skælskør i almindelighed og Julemærkehjemmet i særdeleshed såvel som apotekervæsenet i Slagelse.

HT

Festskrift - i anledning af Sorø Golfklubs 25 års jubilæum

63 s., ill. i s/h og farver.

Udgiver: Sorø Golfklub.

Redaktion: Bent Schülcin, Ole Hoff-Clausen og Gert Asger-Olsen.

At golfsporten er blevet en meget vigtig fritidssport i dagens Danmark, er dette skrift et klart og smukt vidnesbyrd om. Her fortælles i brede og livlige træk om den hidtidige udvikling, som er noget af en succéshistorie lokalt, og som har bragt Sorø frem i den internationale golfverden.

HT

Tårnborgh Kirke

Af Flemming Hansen og Ulrik Luckow

66 s., ill. overvejende i farver.

Trykår og -sted: 2003, Korsør.

Eksped.: boghandlen.

I en usædvanlig flot opsætning gør forfatterne rede for den smukt beliggende og i 1975-2000 smukt restaurerede kirkes historie med bl.a. grundig forklaring af de i 1993-94 fremdunkede kalkmalerier, men forinden gives en up-to-date skildring af den historiske baggrund: den bymæssige bebyggelse ved Noret fra o. 1200. Man fornemmer, at Flemming Hansen, der har været præst ved kirken, virkelig kender og værdsætter bygningens historie. Det smitter af på læseren. Glædeligvis ofres der også et afsnit på kirkegården og dens kulturhistoriske værdier.

Luckow er ophavsmanden til den meget fine illustrationsdel.

HT

Sorø Klosterkirke

Af Lars Kelstrup

103 s., ill. i farver.

Udgiver: Sorø Lokalhistoriske Selskab, Akademigrunden, 4180 Sorø.

Eksped.: Sorø Klosterkirke og boghandelen.

Trykår og -sted: 2003, Sorø.

Det er en lise for både øje og sjæl at læse dette nye værk om Sorøs ældste og største seværdighed. I et utroligt fornemt lay-out og med lækre farvebilleder v/lektor Steen Jensen, giver forfatteren, der er mangeårig lektor i historie ved Sorø Akademi, en ajourført gennemgang af kirkens historie, men også et godt rids af historien om den familie, som stod bag: Hvide-slægten. Bogen kan bruges på stedet, især da der bagi findes en udmærket grundplan af kirken med hele 55 henvisninger - så mange interessante enkeltheder er der at se.

Både Absalon, der lod kirken bygge som sin slægts kirke og lod sig gravlægge på det fornemste sted i kirken, og afd. lektor L. Balslev, der udgav den nu udtjente vejledning, ville utvivlsomt klappe i deres hænder, hvis de så denne på en gang saglige og dog så medrivende kirkebeskrivelse!

HT

REGNSKAB Historisk Samfund for Sorø Amt
2003 pr 31/12

		Budget	
INDTÆGTER			Tilskud i 2003
1 Kontingent+forsendelse 2002 . . .	6840,00		Vestsjællands Amt . . kr. 5.000
2 Kontingent 2003	40245,00	45000	Korsør kommune . . kr. 5.000
3 Forsendelse	6470,00	9000	Slagelse kommune . . kr. 1.500
4 Salg af årbøger	1445,00	2000	
5 Tilskud offentlige	11500,00	10000	
6 Tilskud private	2,00	5000	
7 Møder, ture	12440,00	0	
8 Renter	-1,76	0	
Indtægter ialt	78940,24	71000	
UDGIFTER			
Drift			
11 Trykning af Årbog 2003	53161,25	48000	
12 Porto	6072,14	7000	
13 Medl. adm	5411,25	9000	
14 Gebyrer	312,00	500	
15 Bestyrelse	3187,00	500	
16 Møder, ture	9496,00	2000	
17 Projekt	2045,50		
18 Caver	991,75	500	
19 Honorarer	0,00	500	
20 Kontingent DLF, m.m.	2500,00	2750	
21 Diverse	100,00	250	
Udgifter i alt	83276,89	71000	
RESULTAT	-4336,65	0	
STATUS			
Aktiver			
Indestående giro 31/12/2003	12421,24		
Til gode	0,00		
Boglager	10000,00		
AKTIVER I ALT	22421,24		
EGENKAPITAL+GÆLD			
Gæld	0,00		
Saldo 31/12 2002	26757,89		
Resultat	-4336,65		
PASSIVER I ALT	22421,24		

Revisorpåtegning

Vi har afstemt bilagene og kontrolleret, at indestående på giro stemmer med det anførte.

Fuglebjerg d. 15.04.2004

Preben V. Andersen

Lars Hansen

Nye medlemmer pr 30/9 2004

- 1 Bent Woetmann Andersen, Grundvigsvej 22, 4700 Næstved
- 2 Carl Erik Hansen, Lillevangsparken 6, 4200 Slagelse
- 3 Carl Johan Hansen, Bekkasinvej 4, 4200 Slagelse
- 4 Hanne Hansen, Norgesgade 10, 3., 3, 2300 København S
- 5 Karin Hansen, Alhøjvænget 25, 4220 Korsør
- 6 Stella Hartvig, Bygvej 10, 4220 Korsør
- 7 Anne-Marie Hjortholm, Slotsgade 40 B, 4200 Slagelse
- 8 Inger Jacobsen, Enghavevej 154, 4241 Vemmelev
- 9 Inger B. Jensen, H. P. Hansens Plads 3, 1., 4200 Slagelse
- 10 Hans Christian Jørgensen, Absalonsgade 27, 4180 Sorø
- 11 Inge og Johannes Larsen, Strandvejen, 4180 Sorø
- 12 Jørgen Larsen, Øksebjergvej 12, 4100 Ringsted
- 13 Brian Nielsen, Holtelvej 55, Stignæs, 4230 Skælskør
- 14 M. Olsen, Stenstuegade 5, 3., 4200 Slagelse
- 15 Lissi Skov, Vestervang 1, 4200 Slagelse
- 16 Irene Hansen og Søren Barlund, Egevangs Allé 11, 4180 Sorø
- 17 Arne Sørensen, Vesterled 38, 4200 Slagelse
- 18 Bo Varming, Sijernedalen 13, Fløng, 2540 Hedehusene

